

Isa 13 protsendi ulatuses: Lāti isad pärast lahutust

Klāvs Sedlenieks, PhD, Rīa Stradiņa ūlikool

Andris Saulītis, Euroopa Ūlikooli Instituudi sotsioloogia doktorant

Kristīne Rolle, MSc, Rīa Stradiņa ūlikool

SISUKORD

Kokkuvõte	Error! Bookmark not defined.
1 Uuringu meetodid	5
2 Mispärast lahutatud isad?	6
3 Lapsed vaikimisi jäävad ema juures	8
4 Isade psühholoogilised probleemid seoses lahutusega	9
5 “Teise sordi vanemad”	10
6 Vanemate omavaheliste suhete mõju isa rollile	12
7 Usaldamatus (naiste) kohtusüsteemi suhtes	17
8 Kokkusaamine lastega valemi kohaselt	23
9 Pühapäevaisad	Error! Bookmark not defined.
10 “Pühapäevaisa” roll on problemaatiline	31
11 Elatusraha nagu “lapse laenutamine”	33
12 Uued elukaaslased	Error! Bookmark not defined.
13 Soovitused tegevuspoliitikaks	37
Viidatud kirjandus	Error! Bookmark not defined.
Lisa nr 1. Kokkusaamisõiguste kohta käivate kohtuotsuste kodeerimisjuhend	42
Lisa nr 2. Kokkusaamisõigusega seotud kohtuasjades tehtud kohtuotsuste lineaarses regressioonis kasutatud muutuvate suuruste üldine statistiline iseloomustus.....	44
Lisa nr 3. Lineaarsete regressioonide tulemused kohtute poolt isadele mõistetud kokkusaamistundide arvu kohta	45
Lisa nr 4. Uuringu (osaliselt struktureeritud intervjuude) osalised	46

Kokkuvõte

Käesolev uuring jätkab tööd, mida teostasime möödunud aastal „Abistada ja toetada: Läti isad pereelus” (Sedlenieks ja Rolle 2016). Tuginedes selles saadud järeldustele, seekord on tähelepanu pööratud olukorrale, mil otsused vanemate kaasamise ja osalemise kohta laste kasvatamisel muutuvad vältimatuks, nimelt, lahusprotsessile. Üha enam lahutatud isasid soovib endale stabiilset rolli laste elus ka pärast lahutust, ometi, nagu näitab käesolev uuring, pidurdavad seda olulised struktuurid ja kultuurialased takistused.

2016. aasta uuringus demonstreerisime, et ühiskonnas domineeriv kognitiivne skeem määrab isadele pereelus abistava rolli. Stabiilne osa vaikumisi on ema koos lastega, samal ajal, kui isad/mehed on suhteliselt muutuvad pereliikmed ja on vähem seotud laste kasvatamisega. See fundamentaalne seisukoht väljendub eriti eredalt lahutuse korral.

Vaikumisi olukord pärast seda, kui vanemad enam ei ela koos, on selline, et lapsed jäävad kokku emaga – sõltumata sellest, kes on algatanud lahutuse või ka sellest, kes jääb elama senisesse elukohta. Kujuneb ebavõrdne olukord, kus emal on määrava tähtsusega roll, isa aga on sunnitud alluma reeglitele, mida dikteerib (või algatab) ema. Olles teadlikud, et soodusrežiim kokkusaamiseks lastega sõltub emade heasoovlikkusest, isad tavaliselt valivad allumise emade reeglitele isegi siis, kui need ei vasta nende seisukohale olukorra õiglase lahenduse osas. Emad omakorda sageli on seisukohal, et laps on nende omand, mida isad võivad kasutada ainult täites kindlaksmääratud, emade dikteeritud eeltingimusi.

Juhul, kui vanemad ei suuda ise kokku leppida selle suhtes, kui sageli ja kuidas nad saavad lastega kokku, lahkarvamuse võib lahendada kohtu vahendusel. Siin, nagu näitab uuring, isad sattuvad keskkonda, kus peaaegu täielikult domineerivad naised. Esimese astme kohtute 88% otsustest võtavad vastu naised, seejuures kohtuotsustes sageli on respekteritud orbudekohtu (*lastekaitse* rakendusüksus kohalike omavalitsuste juures Lätis –*tõlkija märkus*) poolt avaldatud seisukohti. Orbudekohtutes on juhatajaks 99-l juhul 100-st naised, seepärast ei üllata, et 174 eksperdist või orbudekohtute esindajast, kes olid osalenud meie poolt analüüsitud kohtuistungitel, ainult kuus (3%) olid mehed. Suurem tasakaal soo¹ suhtes on advokaatide/esindajate seas, kus ainult 66% olid naised. Intervjueeritud lahutatud isad väljendavad sageli uskumatust selle suhtes, et kohtusüsteem võtab vastu neile soodsa või õiglase otsuse. Ilmne sooline disbalans institutsioonides, mis on seotud pereküsimustega, soodustab usaldamatust kohtu objektiivsuse suhtes, on vasturääkivuses demokraatlike halduspõhimõtetega ja võib soodustada kohtuotsuste ebaobjektiivsust.

---

¹ Käesolevas aruandes oleme kasutanud terminit “sugu”, et rõhutada naiste ja meeste sotsiaalset komponenti ja vältida selle taandamist bioloogiale.

Tuleb küll rõhutada, et kokkusaamisõiguste kohtuasjades tehtud kohtuotsuste kvantitatiivne analüüs ei näita, et kohtutes mehed teeksid lahutatud isadele soodsamaid kohtuotsuseid kui naised. Pigem, ilmnevad süsteemsed probleemid, mis on seotud ühiskonna tajumusega lahutatud isadest ja nende rollist laste kasvatamisel. Kokkuvõttes on kohtute poolt tehtud kohtuotsustes võimalik tuvastada traditsiooniliseks kujunenud valemit, kus laps elab ema juures igal tööpäeval, aga puhkepäevade kokkusaamine jagatakse – iga teise või kolmanda nädalalõpu laps veedab lahutatud isa juures, seejuures mitte alati ette nähes ööbimist. Selle tulemusena lahutatud isad näevad oma lapsi märkimisväärselt harvemini kui laste emad - keskmiselt 13% kogu aasta tundide arvust. Kokkusaamise aeg tavaliselt määratakse, võtmata arvesse isa ja lapse erinevat igapäevast režiimi aasta raames, näiteks, koolivaheaegu ja puhkuseid.

Kohtu abil või ilma selleta isad paigutatakse (või ise võtavad sisse koha) “pühapäevaisa” nišis. Sel moel kinnistub seisukoht, et isad igapäevaselt ei suuda hoolitseda oma laste eest, seepärast parim, mida nad võivad teha, on veeta aega lastega puhkepäevadel. Pühapäevaisa roll on eriti ebasoodne vähem jõukatele isadele, kuna nõuab suuremaid kulusid. Jäätis, kino, liuväli, restoran – need on asjad, mida võivad endale lubada paremini kindlustatud, aga isad väiksemate majanduslike võimalustega võivad valida pigem võimaluse lapsega mitte kokku saada, kui petta lapse ja ühiskonna ootusi..

Olukord, mil kokkusaamine lastega ja kaasamine nende kasvatamisse on korraldatud, mitte juhindudes olukorrast, aga tuginedes olemasolevaile soo stereotüüpidele, pole kasulik ei meestele, ei naistele ega ka lastele. Meeste tervise, eluea kestvuse ja enesetappude statistika osutab probleemidele, milledega mehed puutuvad kokku Lätis. Isade eraldamine lastest (mis kultuuritavade tõttu võib olla ka nende endi algatus), võimalik, annab oma panuse nendesse negatiivsetesse tendentsidesse. Seepärast on uuringu lõpuosas antud mitmed ettepanekud tegevuspoliitika alal, mis on suunatud takistuste vähendamisele, rõhutades vajadust püüelda tasakaalukamate kokkusaamise õiguste saavutamist, samaaegselt sätestades vastutuse mitte ainult lapsevanema kohustuste täitmatajätmise, vaid ka nende elluviimise takistamise eest. Et vähendada kohtupraktikas perekonnaasjades olevat ebavõrdsust vanemate suhtes, olenevalt nende soost ja suurendada meeste usaldust kohtusüsteemi suhtes, on vajalik teostada meetmeid, mis suurendaksid meeste arvukust asutustes, mis tegelevad lahutatud perede küsimustega.

Uuringus on kasutatud kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid meetodeid. On läbi viidud 14 süvaintervjuud lahutatud isadega, emadega ja perekonnaasjade lahendamisse kaasatud eksperdiddega. Peale selle on analüüsitud ka 239 kohtuotsust kokkusaamisõiguste kohtuasjades.

Me avaldame tänu kõigile uuringu raames intervjuueeritud lahutatud isadele abivalmiduse ja usalduse eest, jagades meiega oma kogemust. Samuti soovime tänada koostöö eest Kohtuametit (Tiesu administrācija) anonümiseeritud kohtuotsuste ettevalmistamise eest.

Uuringut on rahastanud sihtasutus “Tēvi”(“Isad”), aga aruanne kogu oma täiuses on sõltumatu rahastajast ja väljendab ainult uurijate seisukohti.

1 Uuringu meetodid

Uuringu tulemused tuginevad andmetele, mis on saadud, kasutades kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid uuringumeetodeid.

Esiteks, on läbi viidud 14 süvaintervjuud, neist üheksa intervjuud lahutatud isadega, kaks emadega, kes üksi kasvatavad lapsi või on kohtumenetluses, samuti ka kaks intervjuud spetsialistidega, kes on kaasatud lahutatud pere kokkusaamise küsimuste lahendamisse (psühholoogid, juristid).² Uuringu osalised valiti välja kättesaadavuse põhimõtte kohaselt, kuna vaatamata sellele, et abielulahutuste statistika on kõrge, ometi lahutatud isad, kes suudaksid või julgeksid rääkida oma olukorrast, on vähe. Võimaluste piires püüdsime saada esindajaid mitte ainult Riist, vaid ka teistest regioonidest - Kurzemest ja Vidzemest. Uuringu osalised peamiselt esindavad tinglikku, läti keelt kõnelevat keskkihti, seepärast on võimalik, et väiksema sissetulekuga ja eriti suure sissetulekuga isade või rahvusvähemuste seas olevad probleemid on teistsugused, kui need, millele osutasime, analüüsid intervjuude andmeid.

Saadud intervjuude andmed on kodeeritud ja analüüsitud, kasutades MaxQDA kvalitatiivse analüüsi arvutiprogrammi.

Teiseks, kvantitatiivselt ja kvalitatiivselt analüüsitud kohtuotsused kokkusaamisõiguste kohtuasjades. Kohtuametilt saadi kõik kohtuotsused kokkusaamise kohtuasjades viimase viie aasta kohta (2012.-2016.), samuti ka valiti välja vastavad kohtuotsused Kohtuameti poolt hallatavates avalikes andmebaasides, et nentida olemasolevat olukorda kokkusaamise kohtuasjades, kus vanemad pole suutnud kokku leppida kokkusaamise korra suhtes. Pärast kõigi 239 anonümiseeritud kohtuotsuste töötlemist, on Läti kohtutes kokkuvõttes tuvastatavad 226 kohtuasja, milledeks on sätestatud 228 kokkusaamisõiguste kasutamise korda kellelegi lastega vanematest (ülejäanud kohtuasjades seda pole võimalik tuvastada või need on sätestatud teistele lapse sugulastele).

Kvantitatiivne kohtuotsuste analüüs hõlmas kogu kättesaadava info kategoriseerimist ja kvantifitseerimist, sealhulgas kohtuasjade kohtuliku arutamise menetluse kaasatud isikud (hagi esitajad/kostjad, kohtunikud, eksperdid advokaadid jt), nende toimingud kohtumenetluse ajal (vastuhagide esitamine, edasikaebamine). Klassifitseeriti ka kohtute poolt sätestatud kokkusaamisõiguste teostamise kord: loeti kokku päevade ja tundide arv aastas olenevalt päeva tüübist (tööpäev, puhkepäev või pühade päev), mil vanemal on õigus lapsega kokku saada, või on ette nähtud ööbimine vastava vanema juures, samuti ka – kas on määratud üleminekuperiood ja muud piirangud ja/või laiendid seoses kohtu sätestatud kokkusaamise režiimiga. Info iga väljavalitud muutuja ja selle iseloomustuse

---

² Siin oleme elukutsete nimetustes rõhutanud informandi sugu, et osutada, osutamaks, et intervjuueeritavad olid nimelt naised. Selline valik vastab olukorrale, kus enamus kaasatud spetsialistidest on naised (läti keele grammatika järgib sugu, on erinevad sõnavormid mees- ja naissoost isikute ametinimetustel – *tõlgi märkus*).

kohta, samuti ka kodeerimisjuhend on ära toodud Lisas nr 1. Saadud kvantitatiivseid andmeid analüüsiti lineaarse regressiooni abil. Kõik teostatud regressioonide tulemused leiab Lisades nr 2 ja nr 3.

Meile pole teada uuringuid, milledes kuni käesoleva ajani kvantitatiivselt oleks analüüsitud kohtuotsuseid perekonnaasjades Lätis, ja just nimelt kokkusaamisõiguste kohtuasjades. Käesolevas uuringus, analüüsides tundide ja päevade arvu, mida kohtud on omistanud mitteresideerivale vanemale, on kasutatud ainult neid kohtuotsuseid, milledes on võimalik tuvastada, et on taotletud määrata kokkusaamisõiguste teostamise kord isale. Seda tehakse kahel põhjusel. Esiteks, käesoleva uuringu raames on fookuses lahutatud isad. Teiseks, me eeldame, et emad, kellele kohus on määranud kokkusaamise režiimi, on kvalitatiivselt erinevad isadest, kellele kohtu teel määratakse kokkusaamised lastega. Teiste sõnadega öeldult, emad isadega käesoleval juhul pole võrreldavad.³

Kvantitatiivseks andmete analüüsiks on info saadud kohtuotsuste sissejuhatavast ja resolutiivsest osast. Kuna ligikaudu iga viies kohtuasi (19%) on läbi vaadatud lahtisel kohtuistungil (vastupidiselt Tsiviilmenetluse seadustiku 11. paragrahvis sätestatule) ja sellistel juhtudel on kättesaadavad täielikud kohtuotsused, võimaldas see meil üksikasjalikumalt uurida kohtu motivatsiooni ja kohtuasjade osaliste argumente. Seepärast, lisaks kohtuotsuste kvantitatiivsele andmete analüüsile, on teostatud täielike kohtuotsuste kvalitatiivne analüüs, täiendades sellega käesoleva uuringu raames teostatud süvaintervjuusid.

Kaitsmaks uuringu osaliste eraelu, kõik nimed, samuti ka vajaduse korral sündmuskohtade nimetused või spetsiifilised jutustuse detailid, millede järgi võiks tuvastada konkreetseid inimesi, on muudetud. Kõik kohtuotsused, mis on analüüsitud käesoleva uuringu raames, olid anonümiseeritud enne, kui need said kättesaadavaks uuringu vajadusteks, kohtuotsuses mainitud isikute isikusamasus pole teada ka uuringu teostajaile.

2 Mispärast lahutatud isad?

2011. aastal igast 1 000 sõlmitud abielust lahutati 772 abielu. See oli kuni käesoleva ajani statistiliste andmete põhjal täheldatud suurim disproportsioon. Mullu nimetatud suhe oli 466 tasemel.⁴ Statistika keskameti uuringu andmete kohaselt, kõigist 2001. aastal sõlmitud abieludest pärast 15 aastat 32,6% olid lahutatud. Vähemalt 74% paaridest on vähemalt üks laps, seepärast seisab selle suures osas lahutatud abielude taga ka suur osa isasid, kes enam ei suuda kokku saada oma lapsega iga päev (Statistika keskamet 2016.a). Seejuures need andmed ei kajasta vabaabielus elavate vanemate abielulahutuste

---

³ Sellest anab tunnistust ka fakt, et vähemalt kolm ehk viiendik emadest, kellele kohus oli määranud kokkusaamise õiguse teostamise korra, elavad alaliselt välismaal või on välisriigi kodanikud, samal ajal, kui valikus olevate isade seas tuvastasime vaid 6% ehk 11 isa, kes elavad välismaal. Samuti on kolmelt emalt (20%) ajutiselt täielikult ära võetud kokkusaamise õigused, samal ajal, kui isade seas on selliseid juhtumeid ainult ühe võrra enam ehk kokku neli kohtuotsust (2%).

⁴ Statistika keskameti andmebaasid <http://ej.uz/skirsana>

statistikat. Teostades eelmist uuringut isade rolli kohta laste kasvatamisel, me puutusime kokku üksikute lugudega üleelamistest, millised tabavad isasid taolistes olukordades ja võõra, sageli vaenuliku maailmaga, millega nad kokku puutuvad, kui soovivad rohkem olla koos lastega. Seepärast käesoleval korral otsustasime uurida just seda valusat olukorda, kus isad soovivad olla koos lastega, aga ei suuda seda teostada.

Rääkides vanemate lahutusest, pööratakse avalikus ruumis palju sagedamini tähelepanu üksikemadele ja nende probleemidele. Isad parimal juhul on mainitud seoses kõrvalehoidmisega osalemisest laste elus. Ometi suur osa isadest elab rängalt üle lahutust lastest (vt nt Mendell 2002, 16), seejuures mitte alati abielulahutus on nende valik. Anekdootlikud tunnistused osutavad sellele, et isad Lätis soovivad osaleda laste elus, aga pärast lahutust neil on seda raske teha. Seepärast käesoleva **uuringu põhiülesanne on välja selgitada, millised on olulisimad takistused, milledega puutuvad kokku need lahutatud isad, kes on motiveeritud olema kaasosalised lapse hooldamisel ja kasvatamisel.** Uuring ei pretendeeri lahutatud perede või isade olukorra kokkuvõtlikule kajastamisele, vaid püüab näha võimalikke takistusi, milledega puutuvad kokku mehed, kes soovivad olla aktiivsed ja kaasosalised isad.

Ehkki küll maailmas isade uurimine on erakordselt lai valdkond, millest nüüdseks juba on raske ülevaatlikku kokkuvõtet teha (Seward ja Stanley-Stevens 2014, 460), Lätis sellele teemale on seni ajani pööratud vähe tähelepanu. Veel vähem tähelepanu on pühendatud probleemidele, mis puudutavad isasid, kes ei ela koos oma lastega ehk mitteresideeruvaid isasid.

Isade rollile hakati teaduslikult tõsist tähelepanu pöörama alles 20. sajandi keskpaiku. Peamisi takistusi, mis põhjustasid teadusliku tähelepanu vähesuse, oli kaks. Esiteks, oldi arvamusel, et isade roll perekonnas ja laste kasvatamisel peamiselt on olla ülalpidajaks (toitjaks), samal ajal, kui lapse kasvatamise ülesanded on eeskätt emade kättes. Seoses sellega isasid kui lapse kasvatamisele kaasatud vanemaid, ignoreeriti. Teiseks, kaua püsis ekslik seisukoht, et väikesed lapsed ei suuda alal hoida kompleksseid suhteid ümbritsevatega ja seepärast kuni isegi kolme aasta vanuseni nende peamiseks ülalpidajaks peab olema üks inimene, ideaalses versioonis – nende ema. Ometi alates 20. sajandi keskpaigast hakkas ilmne üha suurem huvi isade rolli suhtes. Alates 1970. aastast hakkas ilmne laialdane valik isadele pühendatud käsiraamatuid (vt nt Tamis-LeMonda ja Cabrera 2008a). Isade rolle uuriti mitte ainult Lääne ühiskonnas ja mitte ainult valgenahaliste keskklassis, aga ka globaalselt (vt nt Seward ja Stanley-Stevens 2014). Ometi absoluutselt suurem osa uuringutest on pühendatud sellele, mis moel abielulahutused mõjutavad laste tulevikku – sealhulgas sellele, kuidas isa suurem või vähem kaasamine lapse kasvatamisel mõjutab lapse elu (vt nt Pruett ja Pruett 1998). Palju vähem uuritud on isade perspektiiv juhul, kui nad ei ela koos oma lastega, nähes peamist probleemi nende stereotüüpses soovi puudumises osavõtmiseks laste kasvatamisest ja nende ülalpidamisest. (Mõned positiivsed näited käesoleva suhtes on Collier ja Sheldon 2008; Mendell 2002; Nelson, Clampet-Lundquist ja Edin 2008). Need uuringud ühelt poolt demonstreerivad palju suuremat isade sekkumist laste kasvatamisse ja soovi olla kaasatud, aga teiselt poolt nii institutsionaalseid kui ka kultuuriliseid takistusi, mille tõttu isad säilitavad alluva rolli laste elus.

Nagu näeme edaspidi tekstis, Lätis isad näitavad üles kasvavat soovi hoida alles sidemeid lastega ka pärast lahtust nende emaga, ometi see pole kerge nii olemasolevate stereotüüpide kui ka kultuurinormide tõttu.

3 Lapsed vaikimisi jäävad ema juures

Ehkki küll ei kahelda isa rolli tähtsuses lapse ülalpidamisel, ometi seisukoht, et laps peab esmajoones olema koos emaga, domineerib nii mõlemate vanemate kui ka pereküsimuste spetsialistide ja ametkondade esindajate seisukohtades. Lahutuse korral jäävad ühendusest - „isa, ema, laps”, kokku tavaliselt viimased kaks.

Seisukohta, et lapsed peaksid jääma ema juures, ei vaidlustanud peaaegu mitte ükski intervjuude osalistest – isadest või emadest. Vastavalt lahkavusele selle suhtes, kus lapsed peaksid elama “põhiliselt”, tegelikult pole, sõltumata sellest, kas abielulahutus on toimunud omavahel kokku leppides või kohtu/

notari vahendusel. Nii näiteks, Jāzeps jutustab, et tema lapse ema on tasapisi loonud kodus sellise õhkkonna, et ta nägi, et temale seal enam kohta pole. Selle tulemusena ta kolis ümber oma maalikunstniku ateljeesse, aga tütar jäi emaga nende ühisesse korterisse:

Aga sõidan koju ... nagu koju ... aga ei ole oodatud ja nii tasapisi, tasapisi isa surutigi kodunt välja.

Vaatamata sellistele asjaoludele, Jāzeps on veendunud, et tütrele on vaja elada ema juures.

Ema on ema, ma jään selle peale lootma. Mitte seepärast, et keeldun vastutusest, ei, aga seepärast, et tütar on emale lähemal. Läheduses, seepärast.

Valdisel, omakorda, on olnud kolm abielu, igas on olnud lapsed ja igas on lapsed jäänud kokku emaga. Teise abielu kohta Valdis ütleb nii:

Arvan, et see toimus 2002. ja 2005. aasta vahel. Tehniliselt ma elasin kogu aeg kodus kuni 1997. aastani, üheksa aastat. Algul oli selline valem - ma iga päev olin kodus. Seejärel oli selline valem, et ma olin kodus iga kahe päeva järel. Naisel polnud mitte mingeid illusioone, et ma elasin pooleldi eraldi. Lastel ka selle suhtes illusioone polnud. Ma ei läinud päriselt ära. Ma väga sageli ei ööbinud kodus, ütleme, üheksakümne viiendast aastast. Ja enam rohkem ei tulnud koju ja ei ööbinud kodus alates üheksakümne kaheksandast, üheksakümne üheksandast aastast.

Valdise poolt öeldu illustreerib hästi seda, et mehed, kui muutuvad elemendid liiguvad emade-lastete ühenduste vahel. Valdise praegusel naisel võiks olla või ka mitte olla lapsi, aga on selge, et juhul, kui lapsed eelmistest suhetest oleksid olemas, Valdis loeks seda normiks, et lapsed elavad ema juures.

Mārcis omakorda, tema naine ja laps elasid maamajas. Kui suhted purunesid, naine lastega kolis Riiga. Mārcis jäi üksi oma maamajja.

Mitte ükski uuringu osalistest ei väljenda seisukohta, et antud põhimõtet, alates päris selle alusest tuleks muuta. Seda toetavad mitte ainult protsessi vahetult kaasatud emad ja isad, aga ka ümbritsev ühiskond, mis fakti, et lapsed jäävad ema juurde, loevad iseenesestmõistetavaks. Juhul, kui ometi toimub teisiti, ümbritsevad inimesed väljendavad üllatust või aktiivset hukkamõistu. Nii näiteks, Pēteris, kes mitu aastat kasvatas lapsi, samal ajal, kui naine oli läinud Inglismaale, kommenteeris oma vanemate reaktsiooni:

Minu vanemad kohe alguses olid šokis – noh, kuidas nii võib, et jätab väikesed lapsed ja sõidab ära.

Ometi, kui ema oli tagasi pöördunud, suhted lagunesid, lapsed kolisid elama ema juurde – fakt, mida Pēteris kirjeldab kui iseenesestmõistetavat.

4 Isade psühholoogilised probleemid seoses lahutusega

Vanemate abielulahutuste tulemusena on mehe kui isa staatus ohustatud. Isad elavad raskelt üle abielulahutuste protsessi, eriti seda, et takistatakse nende kokkusaamist lastega.

Perekonna purunemine tavaliselt on mõlemapoolne suutmatus hoida kauakestvaid suhteid. Statistika keskameti uurijad on välja selgitanud, et veidi üle poolte sõlmitud abieludest püsivad kuni elu lõpuni, aga ülejäänud varem või hiljem lahutatakse (Statistika keskamet 2016a). Abielulahutuste põhjused võivad olla erinevad (sealhulgas ka naiste truudusetus (Kalow 2013, 5)), aga sõltumata sellest, kes partneritest pole soovinud jätkata kooselu, just meestel/isadel on palju suurem võimalus jääda üksi pärast lahutust. Lapsed vaikimisi jäävad kokku emaga.

Isad elavad rängalt üle abielulahutuste protsessi, eriti seda, et selle tulemusena on ohustatud nende isastaatus ja takistatud kokkusaamist lastega. Nii, näiteks, Jāzeps, isegi vaatamata sellele, et ta naisega koos ei ela juba üle nelja aasta, vastates küsimusele, mida tema jaoks tähendab olla isa, murdub emotsionaalselt:

Ma ei ole just mitte kõige parem isa, ma ei ole alati kodus, me ei ole alati koos. Aga kui me oleme koos, siis alati võib isa kaenla alla end kerra tõmmata. Mida need isad tunnevad? [hakkab nutma]... Sa ei suuda ette kujutada, kuidas see on. Mitte keegi ei ütle Sulle seda.

Ka teised uuringud demonstreerivad isade üleelamisi, nii näiteks, Jacobs (tsiteeritud Mendelli järgi 2002, 18) kirjeldab, et kuus kuud enne ja pärast lahutust “dramaatiliselt kasvab” liiklusõnnetuste, enesetappude ja muude psühholoogiliste probleemide hulk. Seda Jacobs vahetult seostab “mitte vabatahtliku lastetuse sündroomiga”, mis on seotud hirmuga muutuda teise sordi vanemaks (Mendell 2002, 18). Ka teised uurijad kirjeldavad psühholoogilist ebamugavust, mida tekitab lahutamine lastest. Feministlik tõlgendus rõhutab seda, et isad lahutamisel kaotavad oma toitja staatuse. Ometi, võttes arvesse Lätis (ja ka mujal, nt USA, Mendell 2002, 30) käibelolevat seisukohta isade, kui abide või assistentide kohta, domineeriva rolli kaotamine laste suhtes tundub vähema tähendusega. Samaaegselt isade vaatepunktist võetuna, suhete purunemine lapse emaga tähendab ka

täielikult üle vaadata omad suhted lastega. Kui eelnevalt isad löid need sageli ema kaudu (Sedlenieks ja Rolle 2016), siis abielulahutuste järgsel ajal peavad isad õppima arendama ja hoidma palju otsesemaid ja vahetumaid suhteid lastega (Dowd 2000).

Intervjueeritud isad ise oma soovi kohtuda lastega põhjendavad puhtalt emotsionaalse kiindumusega, armastusega. Nii, näiteks, Edijs ütleb:

Need on minu lapsed, mispärast ma ei peaks tahtma nendega kokku saada? Ma ei näe vähimatki muud võimalust.

Omakorda, Guntis väljendub lihtsalt: “Seepärast, et ma neid armastan”, süvenemata põhjalikumatesse selgitustesse.

Sotsiaalsest seisukohast lähtudes ohustab laste kaotamine isa, kui täiskasvanu ja vastutustundliku mehe rolli (Mendell 2002, 19). Täpselt samuti, nagu naise, ka täiskasvanud mehe staatuses mängib tähtsat rolli suutlikkus olla lapsevanem (Mendell 2002, 120). Nii ühe kui ka teise põhjuse tõttu mehed pärast lahutust sageli tunnetavad ilmselt ebamugavustunnet, mis on eriti raske just siis, kui suhted on purunenud mitte nende endi algatusel.

5 “Teise sordi vanemad”

Abielulahutuste tulemusena, kui laps jääb elama ema juures, aheneb isa kui mitteresideeruva vanema jaoks oluliselt võimalus võrdväärselt võtta osa lapse ülalpidamisest. Ka otsuseid, mis oluliselt mõjutavad lapse arengut, esmajoones võtab vastu see vanem, kes tagab lapse igapäevast hooldamist, ja tavaliselt see on ema. Tsiviilseadustikus sätestatu, et mõlemal vanemal on võrdsed õigused ja kohustused lapse eest hooldamise suhtes, rakendamist reaalsuses tavaliselt ei toimu.

Pärast lahutust on isadel kõrge tõenäosus muutuda “teise sordi vanemateks”, mis tuleneb peamiselt eelpoolkirjeldatud vaikimisi mõistetavasst olukorrast, mil lapsed jäävad enamasti ema juures. Siin on oluline osutada, et see vanem, kelle juures elab laps, on eelisolukorras, kuna sel ajal, kui vaid pole sekkunud kohus, tema tegelikult määrab kokkusaamisõiguse mitteresideeruva vanemaga (Mandell 2002, 143). Teoreetiliselt see “igapäevane hooldaja” võiks olla nii ema kui ka isa, aga viimane on harv juhused ning sageli tuleneb mingitest erilistest asjaoludest (nt, ema kui vaikimisi mõistetav vanem on surnud või ohustab lapse heaolu), seepärast tavaliselt igapäevane hooldaja on ema.

Seejuures, valdav seisukoht, et isa roll lapse ülalpidamisel ja tema kaasamise intensiivsus on sageli seotud lapse vanusega – mida noorem laps, seda vähem on isa ja suurem ema roll lapse elus ja vastavalt vastupidi (Sedlenieks ja Rolle 2016, 20), võib lahutatud perekondades, eriti väikeste lastega oluliselt mõjutada isa ja lapse suhteid.

Juhul, kui isa “abistav” roll on ilmselt väljendunud juba siis, kui isa ja ema elasid koos, siis lahutuse korral see muutub veel väljendunumaks. Seoses lahutusega oluliselt aheneb

isa võimalus võrdväärselt osalemiseks lapse elu puudutavate otsuste vastuvõtmisel – hariduse, tervise ja muude küsimuste suhtes, vastupidiselt Tsiviilseadustiku 178.paragrahvis sätestatule, et vanemadel tuleb ühiselt vastu võtta otsuseid, mis võivad oluliselt mõjutada lapse arengut. Nagu annab tunnistust Jāzepsi kogemus, tema kaasamist lapse terviseprobleemide lahendamisse ignoreeritakse:

Intervjuerija: kas sa millalgi viid tüdrit arstide juurde?

Jāzeps:[..] neid küsimusi korraldab mitte [tütre] Luīze ema, aga Luīze vanaema. See on minu jaoks juba algusest peale tabu. Kui ma sekkun, siis mulle öeldakse, et olen täielik loll ja mitte midagi sellest ei mõista. Kord ma olin kokku leppinud ühe professoriga, keda mulle soovitas minu juuksur, kelle lapse too oli päästnud surmast. Aga neile ei kõlvanud.

Sarnaselt ka Kristaps, kelle laps emaga alaliselt elab Suurbritannias, osutab oma väga piiratud võimalustele olla kaasosaliseks lapse jaoks tähtsate otsuste vastuvõtmisel:

Mārcis [poeg] veel seniajani Inglismaal käib koolis ainult ema juuresolekul, kuna [tal] on hüperaktiivsus. Ma olen seisukohal, et ta oleks pidanud siia jääma, isegi, kui ema sõitis ära, kuna me olime saanud väga heasse kooli Āgenskalnsis, saanud väga heade terapeutide juurde, kes töötavad just selliste küsimustega.

Lahutatud isade kontaktidel nende lastega on tendents aja jooksul väheneda. Ometi see mitte alati pole seotud nende endi soovidega, vaid ka sellega, kui suured kokkupuutevõimalused neile on omistatud (omistajaks võib olla nii ema kui teised inimesed võimupositsioonidel või ametiasutustes, näiteks, kohtus) (McKeown, Ferguson ja Rooney 1998, 179). Meil pole andmeid kokkusaamise dünaamika kohta Lätis, neid on napilt mitte ainult Läti, vaid ka Euroopa ulatuses (Āboliņa 2016, 55–56; Kalmijn 2015, 256). Inglismaal, Saksamaal, Madalmaades ja Rootsis läbiviidud kooliõpilaste küsitluses 2010./2011. aastal selgitati välja, et kord nädalas mitteresideeruvat isa lahutatud perekondades näevad keskmiselt 32% lapsi, kord kuus – veerand lastest, omakorda 16% näevad veel harvemini, samal ajal, kui üldse mitte kunagi 18% lastest (Kalmijn 2015, 261). Sarnaselt ka USA-s ligikaudu neljandik lahutatud isadest kohtuvad lastega mitte harvemini, kui kord nädalas, aga kolmandik näeb neid ainult mõnel korral aastas või üldse mitte (Dowd 2000, 60). Kokkusaamise sagedust mõjutavad nii sotsiokultuurised aspektid (näiteks, Rootsis enam, kui pool lastest saab isaga kokku vähemalt kord nädalas või sagedamini) kui ka isiklikud suhted isaga, samuti ka lapse sugu, poegadel toimuvad kokkusaamised isaga sagedamini, kui tütaridel (Kalmijn 2015, 265). Ometi kokkusaamiste sagedus lastega kipub aastate jooksul oluliselt vähenema, ehkki küll andmed pole üheselt tõlgendatavad. Nii, näiteks, Suurbritannia uurijad on välja selgitanud, et viie aasta jooksul 40% lahutatud isadest kaotavad kontakti lastega. Omakorda teine uuring sellesamas riigis järeldab, et ¾ isadest säilitavad kontakti lastega ka pärast 10 aastat (McKeown, Ferguson ja Rooney 1998, 178). Samuti mõjutavad kokkusaamiste sagedust ka mitteresideeruva isa suhted lapse emaga, geograafiline kaugus, kasuisa olemasolek lapsel ja korduvad abielud (Dowd 2000, 60).

Juhul, kui isa soov lapsega kokku saada ei ole eriti intensiivne, tema sekkumine võib toimuda üha harvemini ja harvemini. Juhul, kui isa jaoks soov kokku saada on tähtis (nagu käesolevas uuringus kaasatud osalistel), siis pärast vaidluse lahendamist mitte just

harva laps juba enam ei tunne isa ära ja on vajalik eriline ülemineku ajajärk, et laps jälle isa ära tunneks ja vastu võtaks. Nagu näitab Olafsi kogemus, kellele lapse ema keelas võimaluse lapsega kokku saada, alates sellest olid üheksa kuud ilma korrapäraste kontaktideta piisavad, et isa kokkusaamine lastega muutuks problemaatiliseks:

Kohtu otsuses on kirja pandud kokkusaamiste taasalustamise kohta, mis toimub kolm kuud lastespetsialisti juuresolekul väljaspool meie elukohta. Tema [poeg] ei ole mind näinud neli aastat, on loogiline, et tema mind on unustanud. Esmalt tutvustatakse seda last minuga, räägitakse minust [..]. Algul on viis minutit, mis pärast seda muutuvad kauemaks. Nii kolm kuud kaks korda nädalas enne, kui uuenevad suhted. See oleks ju hullumeelsus, kui laps viidaks võõra onu juurde tolle koju.

Kohtuotsused kohtuasjades kokkusaamisõiguste kohta annavad tunnistust, et üleminekuperiood, mille ajal taastatakse kokkusaamine laste ja vanemate vahel, ei ole harv juhus. Nimelt, peaaegu igas viiendas kohtuasjas isa kokkusaamist lastega taastatakse järk-järgult, vahel ka psühholoogi juuresolekul. Ühelt poolt, see võiks olla seotud kohtuasjade läbivaatamise kestusega kohtus – peaaegu pooli kohtuasju vaadatakse läbi kauem kui kuus kuud ja sel ajal emal on võimalik kokkusaamist tegelikult täielikult keelata. Ometi, kuna kohtutel on võimalus määrata ajutine kokkusaamisõiguste teostamise kord, et see ei kaoks, vastutus psühholoogilise seose kadumise eest mitteresideerivate isade ja laste vahel ei või olla vaid kohtute õlul ja ilmselt teatud osal juhtudel on kokkusaamine isade ja laste vahel kadunud veel enne, kui kohtuasi on jõudnud kohtusse. Sel moel vastutus katkenud kokkusaamiste eest osaliselt langeb riigorganitele, mis töötavad peredega enne, kui kohtuasi jõuab kohtusse, ja nende suutmatusele tegutseda võimalike seaduserikkumiste korral. Näiteks, kohtuasjas nr C30794212 isa oli pöördunud politseisse tema arvates ema seadusvastase tegevuse tõttu, seoses lastega, ometi see ei olnud lahendanud olukorda. Teisel juhul (kohtuasi nr C33442711) isa oli pöördunud nii orbudekohtusse kui ka Riiklikku laste õiguste kaitse inspeksiooni, ometi olukord pole sellega muutunud ja regulaarselt keelatakse kokkusaamist pojaga, mis viis haginõude esitamiseni kohtusse.

6 Vanemate omavaheliste suhete mõju isa rollile

Mitteresideeruva isa sekkumine lapse ellu on väga sõltuv tema suhetest lapse emaga. Mida positiivsemad on need suhted, seda harmoonilisem ja täisväärtuslikum on isa kaasamine lapse ellu ka pärast lahutust, ja vastupidi – mida konfliktirikkamad on lahutatud vanemate suhted, seda raskendatum on isa osavõtt lapse elust. Viimastel aastatel kohtutes üha kasvav läbivaadatud lahutatud isade haginõuete arv kokkusaamisõiguste kohtuasjades annab tunnistust kokkusaamise küsimuste kasvavast problemaatikast lahutatud perekondades.

See, kuivõrd intensiivne saab olema isa kaasamine laste ellu, on suurel määral sõltuv isa ja ema omavahelistest suhetest (McKeown, Ferguson ja Rooney 1998, 178; Dowd 2000, 60). Juhul, kui need on head, siis on suur võimalus, et vanemad suudavad kokku leppida

mõlemale vastuvõetava mudeli suhtes. Nii, näiteks, uuringu osalisel Mareksil on head suhted laste emaga, neil ei ole konkreetset kokkulepet kohustuste jaotuse suhtes, ometi nad iga päev helistavad ja koordineerivad oma toiminguid – kes võtab koolist, kes viib huviringi. Ka Valdis, kel minevikus on kaks lahutatud abielu, osutab, et lastega teisest abielust kohtub iga päev, korrapäraselt võtab osa laste tervise- ja haridusküsimuste lahendamisest, samuti on ka palju reisinud koos lastega pärast lahutust. Omakorda esimese abielu korral, kui suhted endise naiste olid pingelised, oli ka suhteid lapsega luua raske:

Kui ma lahutasin esimest korda, see võis olla kaheksakümne seitsmendal aastal, meil olid erakordselt halvad suhted. Advokaatide vahendusel rääkisime. Seal kõik oli väga, väga komplitseeritud. tütar jäi sinna. Kohtusime mitmel korral aastas, ütleme nii. Tütar anti minule, et ma viiksin ta sünnipäevale teiste laste juurde, siis aeg –ajalt tema tuli külla minu ema juurde. Ma iga kord võisin temaga eraldi juttu teha [kokkusaamistel tütreaga], aga igal üksikul korral oli see väga ebameeldiv tunne. [...] Praegu meil on suhted nagu kahel täiskasvanud inimesel, kes üksteist tunnevad. Need ei ole suhted nagu isa ja tütre vahel.

Sarnased probleemid paistavad välja ka teiste isade kogemustest. Nii, näiteks, Märcise puhul ema püüab maksimaalselt piirata tema kaasamist lapse ellu, mille tulemusena aja jooksul tütre huvi kohtuda isaga oluliselt väheneb:

Intervjuerija: Kas sooviksid tütreaga sagedamini kohtuda?

Märcis: Jah. Asi on selles, et Emīlija [meita] on väga hõivatud, et minuga kokku saada. Teda tuleb veidi tagant ärgitada. Sellega on üldse imelik, minu endisel [lapse emal] on super suhted minu sugulastega, samal ajal ta on minul blokeeritud juurdepääsu facebookis, instagrammis. Ma ei suuda vaadata, mis üldse toimub.

Intervjuerija. Kas Sul on sellele mingi seletus?

Märcis: Ei. Vaatan, mõni aeg tagasi on ta oma uue mehega sõitnud Tenerifele. Helistan Emīlijale ja ütlen – sa olid Tenerifel, seal kindlasti on ilus. Tema – kuidas sa tead? See on saladus! Ütles emale ja ema tegi private account. Väga imelik, tema üldse ei taha mind näha, tahab täielikult oma elust välja lülitada.

Ka teised teostatud uuringud annavad tunnistust, et emad tavatsevad teha takistusi isade kokkusaamiseks lastega. Nii, Nelsons ja teised, uurides lahutatud isasid Philadelphias (USA) järeltab, et emade poolt tehtud takistused (vähemalt isade endi silmis) on suurim takistus isade võimalustele kohtuda lastega (Nelson, Clampet-Lundquist ja Edin 2008, 538). Emad tavatsevad kasutada erinevaid võtteid, et hoida isasid tagasi sekkumast laste ellu, näiteks, osutades kedagi teist lapse isana sünnitunnistuses (Sealsamas). Sellist teguviisi esineb ka Lätis, nagu seda kirjeldab Olafs:

Nüüd räägime selle sünnitunnistuse suhtes, [et] tuleb haiglast välja, kirjutab kõik sisse ja nii. Nii kogu aeg [ütleb mulle] “ei ole aega, ei ole aega” [...]. Kümnenal päeval pärast sünnitamist läks tööle. Pealegi veel kahele töökohale. Põhimõtteliselt seda last esialgu kasvatas tema ema, kuna tema [...] töötas. Ma olin seal sageli külas ja nii. Selle sünnitunnistuse suhtes: “ei ole aega, ei ole aega”, siis seal tööd ja jällegi “ei ole aega, ei ole aega”. Lõpuks mulle muutus

asi kahtlaseks. Läheb kolmas kuu, ma küsin, kuidas see võib olla, et ei ole sünnitunnistust. Tema ütles, et tegelikult tegi kohe selle sünnitunnistuse [kandes sisse lapsega mitteseotud inimese isana][..] Siis tema mulle ütles, et andvat mulle kolm kuud aega, ja kui ma tõestan, et võin olla hea isa, siis tema mind ka kannab sisse. Ma ka andsin alla, kuna mul oli hirm kaotada seda last . [..Tulin kord nädalas..] seda olevat liiga harva. Tulgu ma ka hommikuti viieteistkümneks minutiks, et oleksin veel kohal. See oli mul tööle minnes tee ääres, sellega polnud probleeme. Ma ka elasin viie minuti kaugusel [..]. Siis jälle ma liiga sageli tulevat. See traumeerivat last sellega, et ma liiga tihti tulen, et ma jooksen sisse ja välja. Kogu aeg mingid probleemid. Kogu aeg ei ole midagi hästi. Mitte midagi sa hästi ei suuda korda saata. Juhul, kui ma tulen kogu päevaks, siis juhul, kui ma tahan süüa, ma pean oma söögi kaasa võtma, seal ma ei tohi süüa. See ei tähenda midagi, et ma maksan toiduraha.

Emad sageli tegutsevad nagu väravavahid, kes püüavad kontrollida, millal isad võiksid kohtuda lastega. Kokkusaamiste kordadel sellised emad osutavad isadele, kuidas need peaksid toimima ja vahel nagu kogemata loovad mulje, et hooldusküsimused peavad jääma vaid nende mureks (Tamis-LeMonda ja Cabrera 2008b, 613). Viidates mitmetele teistele uuringutele Nora Jansone-Ratinika kirjutab, et “emad-väravavahid” võivad mitte ainult teha takistusi isade kaasalöömiseks laste kasvatamisel, aga isegi saboteerida seda, sel moel demonstreerides, et loevad last enda omandiks (Jansone-Ratinika 2013, 91). Olafsi poolt läbielatu on tüüpiline ema-väravavahi käitumisjuhtum. Olles teadlik, et kokkusaamiste võimalus sõltub suhetest lapse emaga, Olafs püüab täita kõiki temale pandud kohustusi:

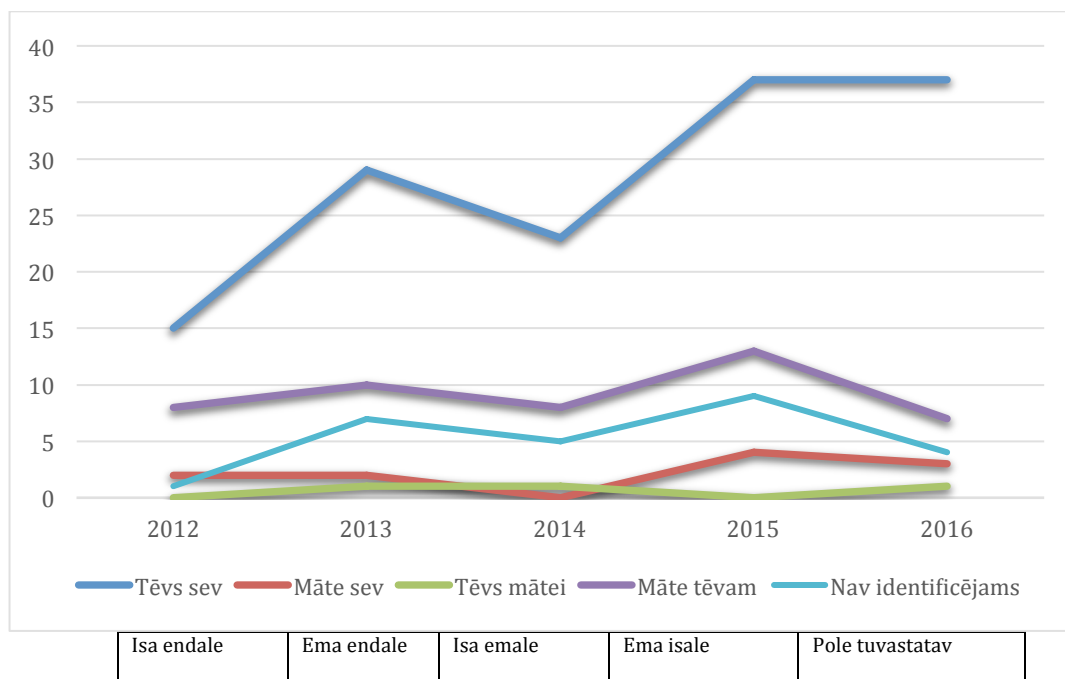
Siis tema kaks korda päevas tuli kontrollima, milline on see kodu, kas kõik on korralik. Kontrollis kõiki nurgataguseid, kõike, kõike. Siis jällegi juhtus nii, et nagu tema tuleb, nii ma parajasti toidan last. [Heidab mulle ete, et]ma muul ajal vist ei toida, ainult temale demonstreerin, et toidan, ja veel puder on juustes. Küsib, kas ma iga päev pesen põrandat, ja kontrollib. Noh, ebanormaalne terror kogu aeg.

Juhul, kui vanemad ei suuda omavahel kokku leppida, võib ükskõik, kumb vanematest pöörduda kohtusse, et see määraks kokkusaamisõiguste teostamise korra. Seepärast üks indikaatoritest konfliktide olemasolu kohta lahutatud paaride vahel on kohtutes läbivaadatud haginõuete arv kokkusaamisõiguste kohtuasjades.

Viimasel ajal lahenduse saanud kohtuasjade arv üha kasvab. Kui 2012. aastal võeti kohtuotsused vastu 26 kohtuasjas, siis mullu tehti kohtuotsus kokku juba 52 kohtuasjas. Kõige sagedamini on need isade poolt esitatud haginõuded palvega kohtule määrata neile lastega kokkusaamise õiguste teostamise kord; palju harvemini on läbi vaadatud emade poolt esitatud haginõuded, seejuures nemad suuremas osas paluvad kohtul määrata kokkusaamise kord mitte endale, aga isale, tavaliselt – seda piirates. Lahutatud isad, kes paluvad kohtul määrata endale kokkusaamisõiguste kasutamise kord, on ainuke haginõuete kategooria, kus on täheldatav ilmne kasv; ülejäänud juhtudel (näiteks, ema palub kokkusaamise õigust endale või isale) haginõuete arv püsib võrdlemisi ühtlasena (

Isa endale	Ema endale	Isa emale	Ema isale	Pole tuvastatav
------------	------------	-----------	-----------	-----------------

Joonis 1).

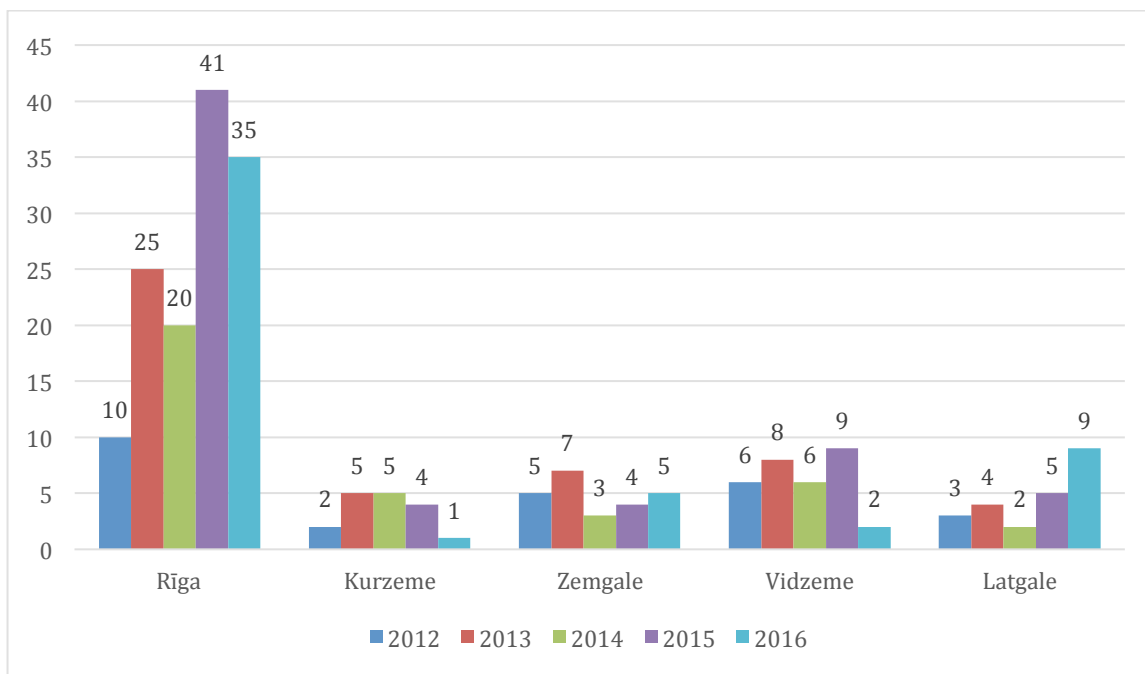

Joonis 1. Lāti kohtutes lābivaadatud kokkusaamisōiguste haginōuete arvu dūnaamika haginōuete iseloomu kohaselt 2012.-2016. aastal

Isade suur osakaal lābivaadatud haginōuete seas ei ūllata, kuna nii Lātis kui ka teistes lāāneriikides (nt, USA-s, Saksamaal, Rootsis jt) lapsed pārast lahutust enamasti elavad ema juures (Kalmijn 2015; Kalow 2013, 4). Hinnates suhtarvu ūksikisade ja -emade perekondade ja vastavalt esitatud haginōuete vahel, on nāha, et laharvamus kokkusaamisōiguse kohta palju sagedamini lahendatakse kohtu abil juhul, kui laps elab ema juures. Lātis 2011. aasta rahvaloenduse tulemuste kohaselt 12 377 ehk 5% kōigist Lāti perekondadest alaealiste lastega on ūksikisade perekonnad, omakorda 78 157 ehk 34% on ūksikemade perekonnad.⁵ Sel moel järeldub, et kohtuotsus kokkusaamisōiguse kohta on vastu vōetud vāhemalt ūhes igast 420 ūksikemaga perekonnast. Omakorda, juhul, kui laps elab isa juures, kohtu sekkumist on olnud enam kui kaks korda harvemini – vāhemalt keskmiselt ūks 880 sellise pere kohta. Selline disproportsioon vōiks osutada sellele, et isad ūksi kasvatavad lapsi ainult vāga erandjuhtudel, nāiteks, ema on surnud vōi ka on vōimatu eitada seda, et ema ei suuda hoolitseda laste eest vōi ema asub vālisriigis. Omakorda ema juures elavad lapsed vaikumisi, mis jātab palju enam pōhjust isale olla rahulolematu ja esitada haginōue lastega kohtumise ūiguse saamiseks.

Kōige enam kokkusaamise kohtuasjade vaidluskūsimusi on kohtus lābi vaadatud Riias. Regionides on neid palju vāhem – iga aasta on vāhem, kui kūmne hagi kohta jōustunud kohtuotsus. Regionide lōikes on vahetult Riias kasvanud haginōuete arv, vōrreldes 2012. aastaga, regionides on see jāānud vōrdlemisi pūсивaks, vāikest kasvu on tāheldatud vaid Latgales ja vāhenemist Vidzemes (Joonis 2).

⁵ Vt Statistika keskameti andmebaasi alaealiste lastega pere kohta: <http://ej.uz/gimenes>

Joonis 2. Läbivaadatud kokkusaamisõiguste kohtuasjade arv kohturingkondades

Antud uuringu raames läbiviidud intervjuudes ainult üks isa tagas laste igapäevast ülalpidamist. Kaks teist isa olid edutult püüdnud saavutada, et lapsed nendega veedaks poole ajast. Veel üks isa oli kauemat aega kasvatanud lapsi samal ajal, kui ema oli töötanud Suurbritannias. Olafsi puhul seniajani toimub kohtumenetlus, omakorda Guntis, puutudes kokku laste ema vastuseisuga, esialgu taganes haginõudest laste võrdseks kasvatamiseks. Mitmed intervjuueeritud mehed osutasid selgelt, et piiratud kokkusaamise aeg on laste ema poolt dikteeritud. Nii, näiteks, Jāzeps sooviks, et neil nädalapäevil, mil nad mõlemad kokku saavad, laps tema juures ka ööbiks:

Jah, aga ilma variantideta. Tema ütleb ei, mis sa oled pähe võtnud? Kas Sina viid ta hommikul lasteaeda?

Omakorda, Guntis sooviks endale võrdväärset kokkusaamise aega, nagu on emal, aga ema, kelle juures laps praegusel ajal elab, ei soovi sellist kokkulepet:

Jah. Minu ettepanek oli nädal ja nädal, ja ka lapse isiklik soov on selline, aga praegusel hetkel ema ei loe seda õigeks.

Mõlemal juhul emal on tegelik vetoõigus kokkusaamiste suhtes. Mitmed isad intervjuudes väljendavad soovimatust vaidlustada seda küsimust, kartes, et see võiks rikkuda suhted ja olukorda veelgi enam halvendada. Nii näiteks Guntis vestluses intervjuueerijaga:

Intervjuueerija: Kuidas sa seda [et ema leiab vabandusi, et mitte lasta kohtuda] tavaliselt lahendad?

Guntis: Järele andes.

Intervjuueerija: Mispärast sa annad järele?

Guntis: Pikaajaliselt see ei suurt kasu ei annaks, kui seal nii tülitseks.

Ka kohtuotsused kokkusaamise kohtuasjades sisaldavad sageli isade väiteid, et ema on kokkusaamise õigust piiranud.

Aeg-ajalt on seda tunnistanud ka kohus, ometi ei ole teostatud hinnangut, kuidas see on mõjutanud lapse ja isa suhteid (nt, kohtuasjas nr C21050311, C31377212).

7 Usaldamatus (naiste) kohtusüsteemi suhtes

Perekonnaasjadega seotud kohtuvaidlustes on lahutatud isad mitte just harva ainukesed menetlusega seotud mehed. Seepärast ei üllata, et isad intervjuudes väljendavad veendumust, et kohtud, vaadates läbi lastega kokkusaamise ja nende hooldamise kohtuasju, on heasoovlikumad emade suhtes. Kohtute pereküsimuste eest vastutavad organid (kohtunikud, orbudekohtud, advokatuur) Lätis on peamiselt naiste kätes. Lisaks teadmiste puudumisele selle kohta, kuidas tõhusalt kaitsta omad õigusi, lahutatud isad vaatavad usaldamatusega riigi võimekusele teha õiglasi otsuseid kohtute perekonnaasjades .

Ehkki küll kokkuvõttes Lätis valitseb seisukoht, et perekond ja lapsed peamiselt on naiste ala, ühises majapidamises mõlemad vanemad on esindatud võrdväärselt: igas perekonnas, kus on isa ja ema, otsuseid laste kohta tavaliselt võetakse vastu ühiselt ja ainult harvadel juhtudel on vajalik kaasata kolmandaid isikuid. Lahutatud vanemate seas konflikti võimalikkus suureneb, ka võimaluse kasvades, et erimeelsused vanemate vahel tuleb lahendada ametlike organite abil. Sellisel juhul tuleb isadel kokku puutuda keskkonnaga, kus nad mitte just harva on ainukesed mehed. Nii, näiteks, Pēteris intervjuus tunnistab:

Intervjueerija: Kas seal mõni mees [kohtus] peale teie ka veel oli?

Pēteris: Ei. Nii sekretär kui ka kohtunik olid naised.

Intervjueerija: Naisel oli advokaat?

Pēteris: Jurist, kes andis sisse käesoleva haginõude. See ka oli naine.

Intervjueerija: Te ainult konsulteerisite?

Pēteris: Jah, ma konsulteerisin. Tema ütles, et ma ei võida kohtus seda kohtuasja, sel pole mõtet. Mul olid kõik neid maksed pangast. Vaatas ja ütles, et pole midagi.

Ametiasutustes, milledega isadel tuleb kokku puutuda kokkusaamisõiguste vaidluse korral, on tõesti ilmne naiste ülekaal, alates kohtunikest ja lõpetades ekspertidega, kaasatud ametiasutuste esindajatega ja advokaatidega. Meie poolt analüüsitud kokkusaamisõiguste kohtuasjades esimese astme kohtute 88% otsustest neis kohtuasjades on teinud naine, vastupidiselt 12% otsustest, mida on teinud mehed (vt Tabula 1). Selline osakaal on suurem, kui naiste kogu osakaal esimese astme kohtutes. Statistika keskameti andmete kohaselt, rajooni (linna) kohtutes naiste osakaal kohtunike seas viimaste aastate

jooksul moodustab ligikaudu 80% (Statistika keskamet 2016b, 87) ehk kaheksa protsendipunkti võrra vähem.

Kõrgema astme kohtutes on sugude esindatus tasakaalustatum, ometi ka siin on koosseisus alati ülekaal olnud naistel. Ringkonnakohtutes, kus otsuseid võtavad vastu kolm kohtunikku, kohtu koosseisus on mees olnud 41% kohtuasjadel. Kõige sagedamini küll – 59% juhtudest – kohus oli olnud kolme kohtuniku koosseisus. Seejuures mitte kordagi kohtute koosseis ei ole olnud selline, et selles enamus oleks olnud mehed – see arv mitte kunagi ei ole enam, kui üks kohtunik kolmest.

Kohtu koosseis	Kohtu tasand			Kokku
	Rajooni- (linna-) kohus	Ringkonna-kohus	Ülemkohus	
Naine	160 (88%)	-	-	160 (70.8%)
Mees	21 (12%)	-	-	21 (9.29%)
2 naist & 1 mees	-	18 (41%)	1 (100%)	19 (8.41%)
Kolm naist	-	26 (59%)	0 (0%)	26 (11.5%)
Kokku	181 (80%)	44 (19.5%)	1 (0.5%)	226 (100%)

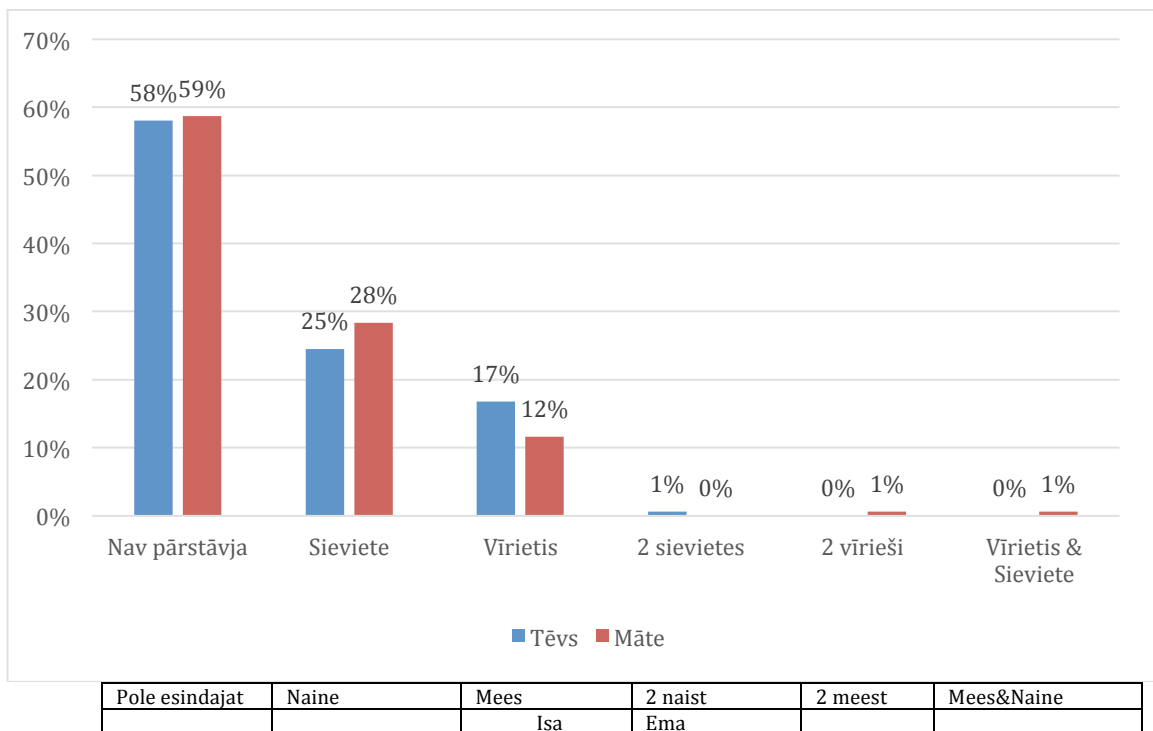
Tabula 1: Kohtu tasand ja kohtu koosseis kokkusaamisõiguste kohtuasjade läbivaatamisel

Hinnangu andmiseks kohtuasja arutamisele kaasatud ekspertide ja ametiasutuste esindajate sooline suhe on veel ebavõrdsem. Enamasti on selles staatuses kokkusaamisõigust käsitlevate kohtuasjade arutamisele kutsutud esindajad orbudekohtutest, kuna Tsiviilseadustik sätestab, et “vaidluse puhul sätestab korra, mille kohaselt võib kasutada kokkusaamisõigust, kohus, küsides orbudekohtu hinnangut” (Tsiviilseadustik, 1937, 182. paragrahv). Riikliku Laste õiguste kaitse inspeksiooni põhisuuniste kohaselt, käesoleva hinnangu eesmärk on esitada orbudekohtu seisukoht, milline “Kokkusaamise korra teostamine oleks järgneval ajavahemikul lapse huvidele kõige enam vastav” (Riiklik Laste õiguste kaitse inspeksioon 2011). Sel moel orbudekohtutel on väga suur roll kokkusaamisõiguste küsimustes, kuna oma hinnangus need mitte ainult konstateerivad ja kirjeldavad olemasolevat olukorda, vaid soovivad kokkusaamiste korra edaspidiseks.

Läti Orbudekohtute assotsiatsiooni kodulehel kättesaadav info annab tunnistust, et Lätis kokkuvõttes tegutseb 100 orbudekohtut, neist kõigi esimehed on naised, välja arvatud Riias, Jēkabpilis ja Talsi piirkonnas (Läti Orbudekohtute töötajate assotsiatsioon s.a.). Ka kohtutes on kokkusaamisõiguse arutamisel orbudekohtute esindajateks peaaegu kõigil

juhtudel naised. Kokkuvõttes on valimisse lülitatud 226 kohtuasjas tuvastatavad 174 eksperti või orbudekohtute esindajat, kes olid osalenud kohtuistungitel – neist ainult kuus olid mehed ehk kokkuvõttes 3%. Võttes arvesse sellist hiiglaslikku ebavõrdsust sugude esindatuse suhtes, on tegelikult võimatu hinnata, kas kaasatud ametiasutuste/ekspertide sugu mõjutab kohtu poolt omistatud kokkusaamiste tundide/päevade arvu.

Omakorda, sugude arvuline vahekord juriidiliste teenuste osutajate seas käesolevas uuringus vaatluse alla võetud kohtuasjades on palju tasakaalustatum, võrreldes kohtute koosseisu ja kaasatud ekspertide/ametiasutuste esindajatega. Ometi ka käesoleval juhul sagedamini kaasatakse õigusabi osutamisse naisi. Kokkuvõttes advokaadid esindajatena vähemalt ühel osapooltest olid osalenud vähemalt 62% valimisse lülitatud kohtuasjadest (64 kohtuasjas ehk 28% juhtudest polnud võimalik tuvastada kohtuistungil osalisi). Kohtuistungitel olid advokaatidena/esindajatena osalenud 106 naist (66%) ja 53 meest (34%). Käesolev suhtarv on kaugel Läti advokatuuris olevast sugude esindatusest, kus viimastel aastatel mehi ja naisi on võrdsel hulgal (Statistika keskamet 2016b). Seejuures on iseloomulik, et isad sagedamini valivad meessoost õigusabi osutaja, kuna emad omakorda eelistavad naisi (vt Joonis 3).

N=155

Joonis 3: Õigusabi osutaja sugu kokkusaamisõiguste kohtuasjades, sõltuvalt kohtuasja osaliste staatusest

Järeldub, et mehed on kokkusaamisõigustega seotud lahkavuste lahendamise korral kohtutes kõige sagedamini hageja staatuses, paludes endale määrata kokkusaamisõiguste kasutamise korda. Omakorda, kohtunikud, eksperdid, orbudekohtu esindajad ja vähemal määral ka õigusabi osutajad koos kostjaga kõige sagedamini on naised. Teiste sõnadega

öeldult, kokkusaamisõiguste küsimused on suurel määral naiste otsustada ja mehed selles osalevad enamasti vaid, kui menetluse algatajad.

Sellisel ilmsel soolisel düsbalansil (ebatasakaalul) on suur potentsiaal ohustada küsimustes, mis puudutavad lahkarvamusi mehe ja naise vahel, objektiivset vaidlusküsimuse hindamist ja usaldust kohtusüsteemi suhtes. Paljudes kohtades maailmas, sealhulgas Euroopas, toimub mõttevahetus selle suhtes, et seadusandlikes ametkondades on vajalik tagada tasakaalustatud esindatus. Selline seisukoht tugineb arvamusel, et meestel ja naistel, tehes otsusi seaduste ja eeskirjade kohta, on tendents küsimusi läbi vaadata oma soo seisukohalt lähtudes. Kohtud on käesolevas kontekstis samuti seadusandliku protsessi koostisosa, kuna nende otsused saavad seaduse jõu. Sellega seoses Margaret Williams ja teised osutavad, et “naiste väljalülitamine kohtutest osutab sellele, et neil jääb puudu enesemääramisest” (Williams jt 2008, 457), teiste sõnadega öeldult, need ei suuda osaleda selles seadusandlikus aspektis, mida seaduste tõlgendamisel teostavad kohtud. Seepärast Williams rõhutab, et sooline tasakaal peab olema mitte ainult parlamentides, vaid ka kohtutes (Williams jt 2008, 453). Williams kirjeldab juhtumeid, kui probleem on ebaproportsionaalselt väikeses naiste esindatuses. Ometi kehtib seesama loogika ka ebaproportsionaalselt väikese meeste esindatuse kohta, seda eriti küsimustes, mis vahetult puudutavad mehi. Juhul, kui mehed on ebaproportsionaalselt vähe esindatud kohtutes, ei ole tagatud nende demokraatlik kaasosalus kohtuvõimus.

Ometi on võimalik, et veel tähtsam (ehkki küll seotud ülalmainituga) on kohtu objektiivsuse tagamine. Williams, tehes kokkuvõtet uuringutest kohtute objektiivsuse kohta, olenevalt kohtunike soost, kirjutab, et järeldused ei ole üheselt tõlgendatavad – osa uuringuid väidavad, et mehed ja naised teevad otsuseid erinevalt, samal ajal, kui teised väidavad, et erinevust ei olevat (Williams jt 2008, 456–457). Miriam Anasagasti ja Nathalie Wuiame, viisid läbi uuringu, et välja selgitada kohtunike ja prokuröride endi seisukohad selle suhtes, kuidas protsessi mõjutab kohtuniku sugu. Küsitletavad enamasti on seisukohal, et enamikel juhtudest kohtuniku sool ei ole tähendust. Ometi on olemas märkimisväärne erand – küsimused, mis puudutavad perekonna küsimusi ja seksuaalkuritegusid. Sellistel juhtudel võrdlemisi suur arv küsitletuid osutab, et kohtuniku sool on tähendus, kuna “naised on sensitiivsemad ohvri suhtes” ja need paremini mõistavad olukorda (Anasagasti ja Wuiame 1999, 23). Seejuures Anasagasti ja Wuiame osutavad, et juba fakt iseenesest, et kohtunik on naine, avaldab teatud õpetlikku muljet menetluse osalistele (Anasagasti ja Wuiame 1999, 25). Sarnaselt nagu Williams, ka Anasagasti ja Wuiame kirjutavad, et valgustada probleemi, kui naiste osakaal on liiga väike. Ometi probleem ei muutu väiksemaks juhul, kui disproportsioon on vastupidine: küsimustes, mis on seotud sooga, püsib suur võimalus, et kohtuniku (ja muude otsustajate) sugu mõjutab moodust, kuidas ta arutleb otsuse tegemisel, seejuures objektiivsust tavaliselt mõjutatakse enda soo kasuks. Fakt, et mitteresideeruvad isad Lätis on valinud mehi endi esindajaiks sagedamini, kui emad, võib osutada sellele, et nad ka (teadlikult või tahtmatult) pooldavad sellist seisukohta.

Ning lõppude-lõpuks, on võimalus, et kohus, kus on ilmselt ebaproportsionaalselt esindatud mõni kohtumenetlusega seotud gruppidest, võib kaotada elanike usalduse. Ühel

või teisel moel suur osa käesoleva uuringu osalistest väljendab oma uskumatust selle suhtes, et nende huvid võiksid kohtus olla ausalt esindatud. Olafsi kogemus palju aastaid kestnud võitluses kokkusaamisõiguse saamiseks on seotud ebaõigluse tunnetusega:

Kõigepealt ma läksin välja haginõudega kokkusaamiseks viiskümmend ja viiskümmend, siis esimeses instantsis anti mulle viiskümmend protsenti koos kõigi Euroopa inimõiguste kohtuasjadega, võrdlustega ja nii edasi. Teine kohus vähendas mul kokkusaamisi, jättes iga teise nädalalõpu, pluss suvise koolivaheaja ja iga teise püha [...], argumentidena kirjutati, et kokkusaamisi on omistatud põhjendamatult palju.

Olafsi arvates teise astme kohus ei ole otsustanud võrdsetel tingimustel, küll aga on andnud eelisõigused emale. Sarnaselt, mitte vaid selles intervjuus, väljendavad lahutatud isad usaldamatust kohtuvõimu suhtes, mitte ainult kokkusaamisõiguste küsimustes, vaid perekonnaasjade kohtuvaidlustes üldse. Nii, näiteks, Guntis jutustab:

Ma olen selle plaani lihtmenetlusel läbi käinud, ilma aktiivse tegevuseta küll, lihtsalt kokku saanud prokuröridega, kokku saanud kohtunikega, kokku saanud advokaatidega - ei. Lätis 99,9 % on selge, et kohus otsustab ema kasuks, juhul, kui vaid ema ei ole alkohoolik, narkomaan, töötu. Seal peab olema väga tugev põhjus.

Õpetlik juhtum on Pēterise lugu, kuna ilmselgelt illustreerib isa teadmatust ja sellest tulenevat kaotust. Elatusraha suhtes oleva lahkarvamuse korral haginõuet ei saa rahuldada tagasiulatuvalt – see kuulub sissenõudmisele, alates hetkest, mil esitati haginõue kohtusse (vt Lāti Vabariigi Ülemkohtu Senati Tsiviilasjade departemangu 2007.aasta 29.augusti otsust kohtuasjas nr SKC-556). Ometi Pētersi jutustuse kohaselt, kohus tegi talle ülesandeks mitte ainult maksta edaspidi, vaid hüvitada ka eelnevate perioodide eest, seejuures seda põhjendades mitte sellega, et tema ei ole maksnud üldse, vaid et ei ole õigesti vormistanud maksekorralduse teksti. Meil pole võimalust kontrollida Pētersi poolt öeldut tõesust, aga see on üks isade lugudest, mis moodustab isade kogemuse üldpildi.

Pēteris elab Latgale väikelinnas. Kui naine mitmel korral sõitis Suurbritanniasse töötama, Pēteris jäi Lätti ja kasvas lapsi üksi. Naine kokkuvõttes veetis mitu aastat väljasapool Lätti, pärast seda nad veel elasid koos aastat seitse, aga siis suhted purunesid. Lapsed olid jäänud elama ema juures, kuna too oli nii tahtnud. Edaspidist Pēteris kirjeldab järgnevalt:

Pēteris: Ma kogu aeg maksin. Noh, tema nõudis, et ma maksaksin, enne kui ma ei olnud abiellunud ja asunud siia elama, ehkki küll... ei, olin juba abiellunud, me kogu aeg kandsime talle üle kõik, mis vaid nõuti. Siis järsku tuli mulle kohtukutse, et on vaja ilmuda kohtusse. Seal oli nii tehtud, et ma olin lastele raha üle kandes valesti osutanud selle makse eesmärgi. Ma kirjutasin „lastele”. Tuli välja, nagu mulle pärast seda ütles advokaat, et olnuks vaja kirjutada „elatusraha”. Sellega ma kukkusin sisse, kuna seda ei loetud, et ma olin maksnud. Muidugi, seal kohe oli kogunenud suur rahasumma nende kolme, nelja aastaga.

Intervjueerija: Teilt nõuti, et te maksaks eelmiste aastate eest?

Pēteris: Jah, selle aja eest, mis me koos ei elanud. Selle eest mul tuli jälle kõik maksta.

Teadmata, kuidas lahendada neid küsimusi, Pēteris olid konsulteerinud kellegi (nais-)juristiga veebilehel draugiem.lv, aga too oli selgitanud, et Pēteris tõesti oli eksinud, kasutades ebaõiget formuleeringut maksekorralduses. Tema oli ka öelnud, et vastu vaielda on lootusetu. Kaotades võitluses, mis peeti raha nimel, Pēteris ometi ei kaotanud häid suhteid lastega:

Kui vanem tütar sai teada, et seda on tehtud, tema küllalt kaua aega ei rääkinud emaga, mingi aasta [..]. Esimesel aastal ta oli suuresti šokis. Ta oli siis kaheksateistkümne aastane. Ta tuli isegi minu juurde elama [..] Ta elas, viimases kaheteistkümnendas klassis õppides, minu juures. Just selle tõttu.

Isad sageli väljendavad oma jõuetust, olles seisukohal, et emade positsioonid on tugevamad. Ka advokaatide seas, intervjueeritud isade ütluste kohaselt, on sarnane seisukoht – et isa võiks võidelda täieliku hooldusõiguse ülevõtmise eest enda kätte või kasvõi võrdse ajajaotuse eest, tal on vajalikud palju tugevamad argumendid, kui emal, kelle õigusi lastele ja privilegeeritud rolli lapse ülalpidamisel loetakse vaieldamatuks. Kristaps jõudis kibeda äratundmiseni oma jõuetusest pärast seadusliku tee äraproovimist:

Algul ma üldse vihastasin ja esitasin haginõude eraldi hooldusõiguse kohta. Siis mulle (nais-)advokaat kohe ütles, et see ei ole nii lihtne ja ei saa ka olema. Kogu [ema kogemuste] juures psühhiaatria haiglates, narkootikute kasutamisel mitte miski ei ole lihtne. Selle juures, et on täiesti võrdsed õigused, et ma olen valge ja udusulis kohtu ja seaduse ees...

Omakorda, Jāzeps on seisukohal, et tal ei saa kunagi olema võimalik võidelda võrdväärsete õiguste eest tütre ülalpidamisel:

Intervjuerija: Seadus näeb ette mõlema vanema suhtes selliste otsuste vastu võtmist.

Jāzeps: Jah, ma tean seda. Ma tahaksin, aga mitte miski ju ei muutu.

Intervjuerija: Kas sa ei suuda selle eest võidelda?

Jāzeps: Ok, aga mite miski ju ei muutu, tema läheb ikka sellesse samasse kooli. Kuna see on kodu lähedal, kõrval. Las ta käib seal.

Intervjuerija: Aga kas sa ei tahaks võidelda selle eest, et, näiteks, Luīze, elaks kogu aeg sinu juures?

Jāzeps: Tahan. Aga ei lasta mitte kunagi.

Intervjuerija: Kes?

Jāzeps: Üldse, society.

Sarnast seisukohta väljendavad ka intervjueeritud spetsialistid –(nais-)jurist ja (nais-)psühholoog, kes igapäevaselt on seotud perede abielulahutuste küsimustega, osutades, et stereotüüp ema ja lapse tihedast seotusest on seniajani otsuste vastuvõtmisel arvessevõetav. Nagu osutab (nais-)psühholoog, – ka olukordades, mil isa objektiivselt stabiilselt suudab laste eest hoolt kanda:

Isal on küllalt raske tõestada kohtumenethusel, et tema on isa, kes võiks sellist eraldi hoolekandmist teostada ja eraldi hooldusõigusele pretendeerida. Isegi sellistel juhtudel, kus tundub, et see on põhjendatud. Ma arvan, et eksisteerib teatav stereotüüpide loomine, et peab jätma ema juurde. Juhul, kui tema ei ole just sotsiaalselt ebasoodne, siis sel isal on raskem. Ma arvan, et viimastel aastatel isa roll on oluliselt muutunud, isad on palju enam sekkunud. Seda ei saa eitada, aga neil on raske saada enda juurde last alaliseks elamiseks.

Edasine kohtuotsuste analüüs demonstreerib, et ka kokkusaamisõiguste küsimustes lapse poolt veedetud aeg ei ole võrdväärselt jaotatud isade ja emade vahel. Nimelt, kohtute arvamuse kohaselt mitteresideeruvad isad peaksid lastega keskmiselt kokku saama palju harvemini, kui emad, kelle juures lapsed elavad.

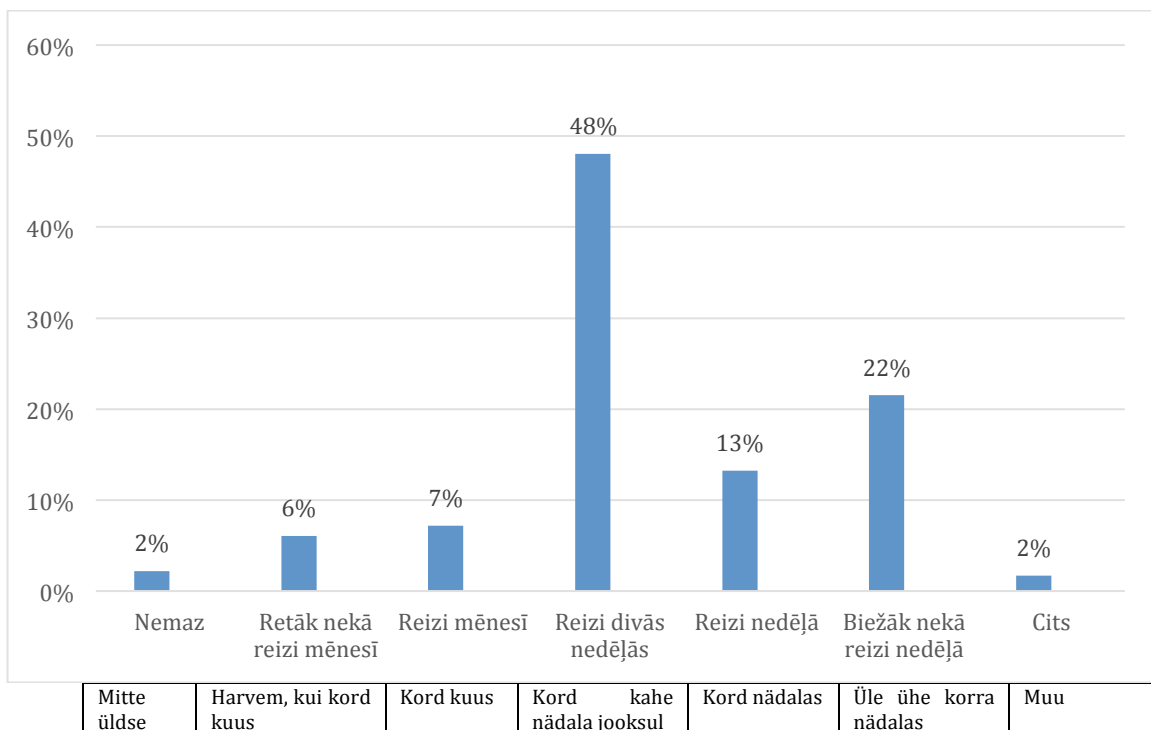
8 Kokkusaamine lastega valemi kohaselt

Kokkusaamise aeg (kindlaksmääratud päevad ja tunnid), mida kohtu omistab lahutatud vanematele, on ilmselgelt ebaproportsionaalselt jaotatud. Enam kui pooltel mitteresideeruvatest isadest kohtuotsuste kohaselt korrapärased kokkusaamised lastega ei toimu sagedamini, kui ühel korral kahe nädala jooksul. Tundides väljendatuna näevad mitteresideeruvad isad oma lapsi keskmiselt ainult 13% kogu ajast.

Pärast lahutust on tähtsaim suhetes vanemate ja laste vahel stabiilsus ja suhete kvaliteet (Dowd, 2000, lpp. 62–63). See hõlmab ka kokkusaamiste korrapärasust ja rütmilisust kogu aasta jooksul. Et nentida mitteresideeruvate isade ja laste kokkusaamiste korrapärasust Lätis, on välja valitud kõik kohtuotsused, milledes on tuvastatav, et kokkusaamine on määratud isale ja seda on selgelt kirjeldatud.⁶ Kokkuvõttesse on valitud 181 kohtuotsust, kus on arvatud isa ja lapse suhteline kokkusaamiste korrapärasus, jättes välja erilised päevad ja perioodid, so pühad ja puhkused/koolivaheajad.

---

⁶ Samuti ei lülitatud valimisse nelja kohtuasja, kus esitatud haginõue, määrata kokkusaamisõiguste kasutamise kord, oli lõpetatud, ning sel moel oli kohtu poolt konkreetne kord jäänud sätestamata. Samuti pole lülitatud kohtuasja nr C13036215, kus ema oli ilmselgelt palunud muuta tütre elukohta isa juurest ema juurde, määrares isale kokkusaamiste korra – kohus, lükates tagasi haginõude esimese osa (elukoha kindlaksmääramise kohta), ei olnud sisuliselt läbi vaadanud haginõude teist osa (kokkusaamisõiguste määramise kohta).

N=181

Joonis 4: Isa ja lapse kokkusaamiste suhteline korrapärasus

Enam, kui pool isadest saavad oma lastega kokku mitte sagedamini kui ühel korral kahe nädala jooksul. Omakorda, vähemalt kord nädalas näevad lapsi ligikaudu 35% kõigist isadest, kel kokkusaamisõiguste teostamise kord on määratud kohtu otsustega (Joonis 4).⁷

Suhteline korrapärasus on indikaator kokkusaamiste sagedusele, ometi ei näita seda, kui palju aega kokku kummagagi vanematest veedavad lapsed lahutatud perekondades. Seepärast on igas valimisse lülitatud kohtuotsustest kokku loetud vastavale isale omistatud kohtumiste päevad ja tunnid aasta piires, kooskõlas Lisas nr 1 oleva kodeerimisjuhendiga.

Kõigist kohtuasjadest ainult neljal juhul kokkusaamine keelati täielikult. Keskmiselt, võttes arvesse nii korrapäraseid kokkusaamisi kui ka puhkuseid, koolivaheaegu ja muid kohtute poolt omistatud päevi, isad Lätis näevad oma lapsi 82 päeva ehk ligikaudu 22% aasta päevade koguarvust. Ometi, lugedes kokku igal omistatud päeval kohtu poolt lubatud tundide arvu, on näha, et reaalne aja suhe ema, kelle juures laps elab, ja isa vahel,

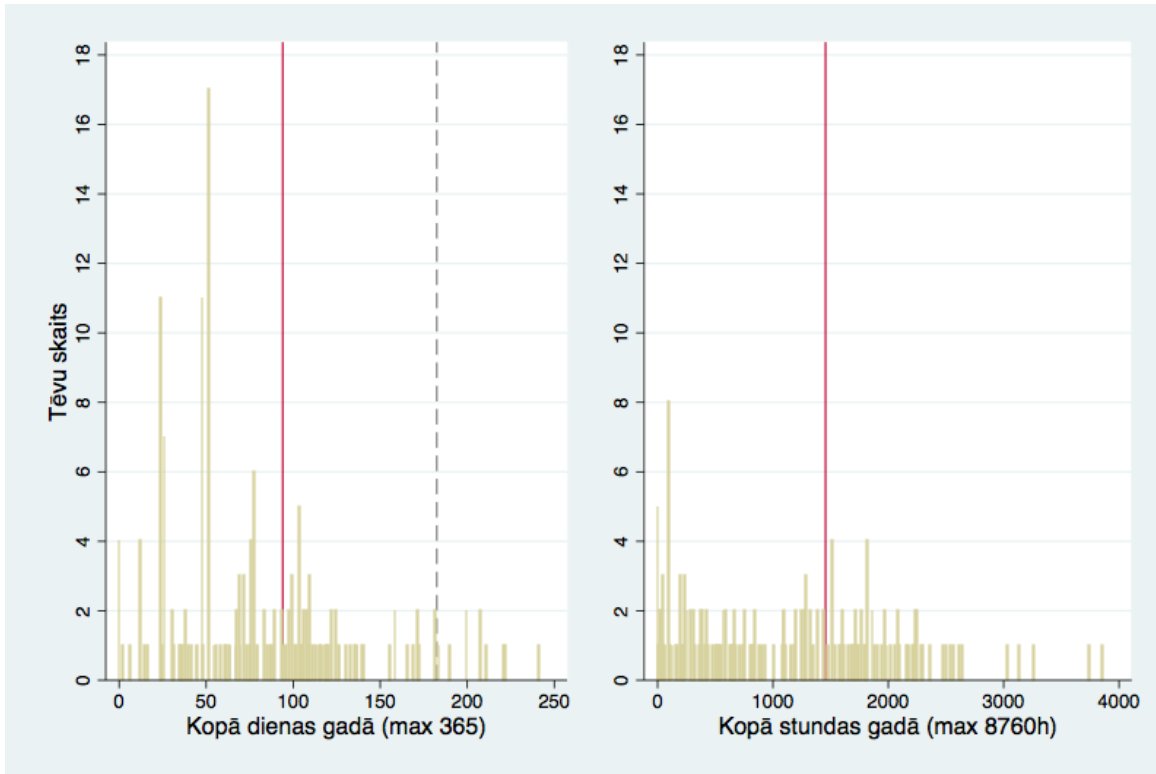
⁷ See on veidi väiksem tulemus, kui Inglismaal, Saksamaal, Hollandis ja Rootsis 2010./2011. aasta CILS4EU küsitluse tulemustes, kus oli välja selgitatud, et ligikaudu 40% lastest neis riikides näevad oma isa vähemalt kord nädalas. Andmed on otseselt võrreldavad, kuna Läti kohtuotsuste korral valimis tegelikult pole sellist juhtumit, mil isad ei sooviks kokku saada oma lahus elavate lastega (CILS4EU küsitluses isadega üldse ei saa kokku ca 18% selliseid lapsi (Kalmijn 2015, 261).

kes ei ela koos lastega, on väga ebavõrdne, kuna isale on lubatud kokkusaamisi keskmiselt 1125 tundi ehk ligi 13% kogu aasta tundide arvust (

Isade arv	Kokku päevi aastas	Kokku tunde aastas
-----------	--------------------	--------------------

Joonis 5).

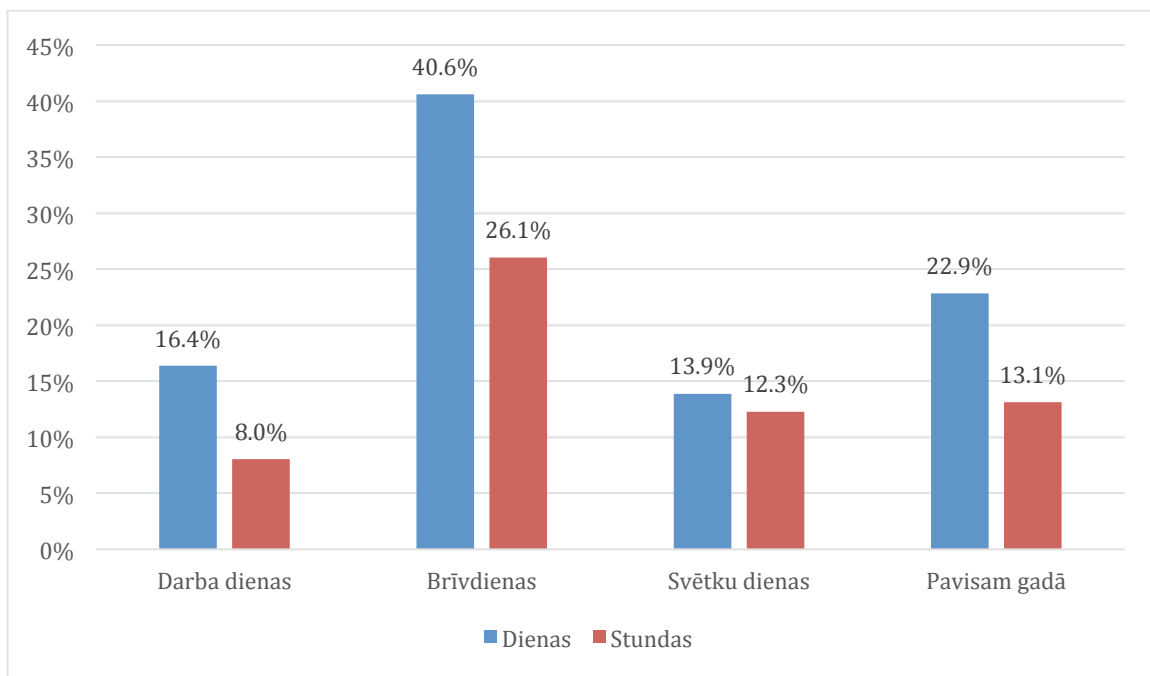
Isade arv	Kokku päevi aastas	Kokku tunde aastas
-----------	--------------------	--------------------

Joonis 5: Kohtu poolt isadele omistatud päevade ja tundide arv. Punane joon osutab omistatud päevade/tundide arvu aritmeetilist keskmist, omakorda hall katkendjoon tähistab poolt aastat

Jättes valimist kõrvale need neli kohtuasja, kus kokkusaamine keelati täielikult, ja arvestades kokku isadele omistatud tööpäevad, puhkepäevad ja pühade päevad kõigist vastavat liiki päevadest aasta jooksul, nähtub, et isadele kõige sagedamini on omistatud vähem, kui viiendik osa tööpäevadest aasta jooksul (ehk ligikaudu üks tööpäev nädalas), samuti ka 41% kõigist aasta puhkepäevadest. Omakorda 12 ametlike pühade puhkepäevast isad veedavad keskmiselt ühe kuni kaks pühade päeva lastega (

Tööpäevad	Puhkepäevad	Pühade päevad	Kokku aastas
	Päevad	Tunnid	

Joonis 6).

Tööpäevad	Puhkepäevad	Pühade päevad	Kokku aastas
	Päevad	Tunnid	

Joonis 6: Kokkusaamiseks omistatud aeg, sõltuvalt päeva tüübist. Arvestusse ei ole lülitatud juhtumid, mil kokkusaamine ajutiselt keelati täielikult.

Et nentida, kas on mingeid tegureid, mis oluliselt vähendavad või suurendavad isale omistatud kokkusaamiste aega, tundide arvu on kasutatud nagu sõltuvat muutujat lineaarses regressioonis, lülitades sellesse kokku 177 kohtuotsust, millede on võimalik tuvastada kõiki mudelis kasutatud muutujaid.

Lineaarse regressiooni tulemused (Lisa nr 1 Mudel (3)) osutavad, et Lätis on välja kujunenud püsiv kohtute praktika kokkusaamisõiguste alal. Kohtu omistatud tundide arvu ei mõjuta ei kohtu koosseis ega kohtunike sugu, ei ole ka tähendust laste sool ja arvu. Samuti seda ei mõjuta kohturingkond, kus kohtuasi on läbi vaadatud, ka aasta lõikes omistatud tundide arv oluliselt ei erine. Väheoluliselt erineb tundide arv ka olenevalt sellest, kas haginõude kokkusaamise õiguse teostamise korra kohta on esitanud isa (paludes seda endale) või ema (paludes seda mitteresideeruvale isale).

Omistatud kokkusaamise tundide arvu mõjutavad kokkuvõttes kolm tegurit. Esiteks, kui lapsel ei ole ette nähtud ööbimist isa juures, see oluliselt (keskmiselt 778 tunni ehk ligikaudu kuu võrra) vähendab kokkusaamise tundide arvu. Kohtute sätestatud kokkusaamisõiguste teostamise korra kohaselt pole ligikaudu kolmandikule lastest ette nähtud ööbimist isa elukohas.

Teiseks, kohtud harva on sätestanud erineva kokkusaamise korra aasta lõikes, ehkki Tsiviilseadustikus selline võimalus on ette nähtud. Kokkuvõttes peaaegu pooltele isadest kogu aasta vältel on sätestatud kokkusaamine ühtse rütmi (valemi) kohaselt, võtmata arvesse, näiteks koolide koolivaheaegu, isade puhkuseid või laste/isade sünni- või

nimepäevi. See oluliselt on vähendanud kohtu sätestatud kokkusaamise tundide arvu – isa puhkuse ignoreerimise korral keskmiselt 323 tunni ehk ligi kahe nädala võrra, omakorda õpilaste koolivaheaegade puhul keskmiselt 689 tunni ehk ligikaudu nelja nädala võrra.⁸

Kolmandaks, kokkusaamise tundide arv on väiksem juhul, kui konkreetses kohtuasjas on esitatud vastuhagi kostja nägemusega selle suhtes, kuidas tuleks realiseerida isade ja laste vaheliste kokkusaamise korda. Seejuures, tundide arv on väiksem sõltumata sellest, kas vastuhagi ehk alternatiivse seisukoha selle kohta, millises ulatuses tuleks määrata kokkusaamine, on esitanud isa või ema. Põhjused selleks võiks olla mitmed ja erinevad. Juhul, kui ema on esitanud vastuhagi, võimalik, et selles on määratud märgatavalt väiksem kokkusaamise aeg (näiteks, kohtuasjas nr C37115611 ema on vastuhagis palunud kaks korda harvemaid kokkusaamisi, kui isa seda oli palunud põhihagis), kohus on seda võtnud arvesse, omistades väiksema tundide arvu, kui keskmiselt kohtuasjades, kus sellist vastuhagi ei ole esitatud.

Omakorda juhul, kui vastuhagi on esitanud isa, on võimalik, et ema oli põhihagis palunud erakordselt piiratud kokkusaamise aega ja vastuhagi esitamine on soodustanud suuremat kokkusaamise aja omistamist, kui on mainitud põhihagis, aga ometi see on vähem, kui keskmiselt valimis. Näiteks, kohtuasjas nr C30794212 ema on hagi palunud kohtul määrata isale kokkusaamist lastega vaid kaks puhkepäeva kuus, omakorda isa vastuhagis on palunud kokkusaamist palju sagedamini – iga nädal kaks tööpäeva ja ühe puhkepäeva, samuti ka kogu oma puhkuse aja. Kohus käesolevas kohtuasjas hagi ja vastuhagi rahuldab osaliselt.

Kohtute kohtuotsustes on jälgitav mitte ainult see, et isadele tavaliselt on omistatud palju vähem aega, et kokku saada oma lastega, vaid aeg on ka ebavõrdeliselt jaotatud tööpäevade ja puhkepäevade vahel. Sel moel mehi hoitakse, tahavad nad seda või mitte, “pühapäevaisa” rollis.

9 Pühapäevaisad

Sõltumata sellest, kas kokkusaamine on kindlaks määratud kohtu või läbirääkimiste teel, kõige sagedamini see määratakse ühe valemi kohaselt: iga teine nädalalõpp ja iga teine pühade päev. Seepärast lapse igapäevane elu möödub ühe vanema juures (tavaliselt - ema), omakorda, vaba aeg jaotatakse mõlema vanema vahel. Praktikas see põhimõte tihti viib selleni, et isa ja laste sidemed muutuvad (või jäävad jätkuvalt) nõrgaks.

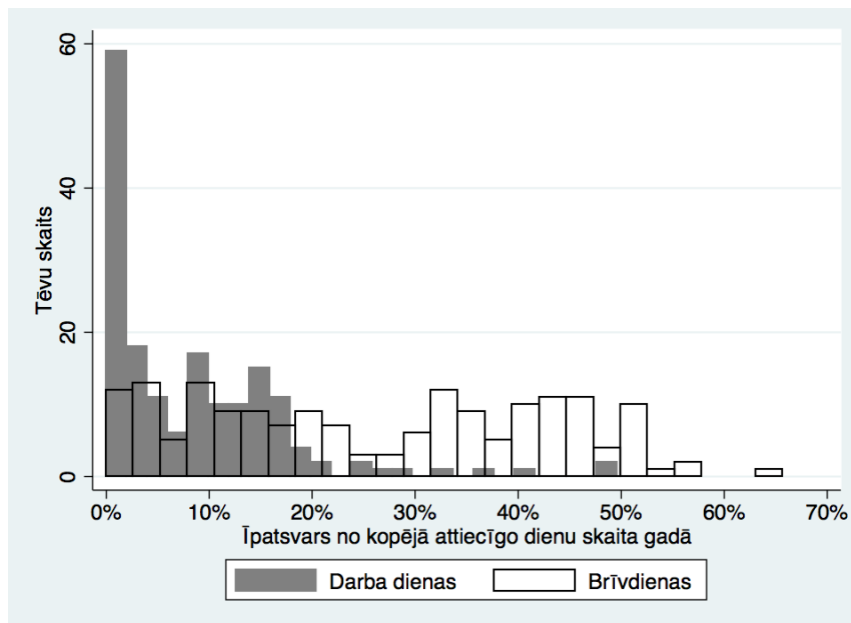
Vaadates kohtute poolt määratud kokkusaamise õiguse kasutamise korra erinevate aspektide omavahelist seost, kujuneb välja enam või vähem selge üldpilt sellest, milline on tüüpilisim kohtuotsus, kui lapsel lubatakse ööbimist isa juures. Keskmiselt need on

---

⁸ Tuleb võtta arvesse, et kokku koolilaste koolivaheajad moodustavad aasta jooksul ühe nädala kevadel ja sügisel, kaks nädalat talvel, samuti kolm kuud suvel, nii on sellega seoses seniajani veel jäänud märkimisväärne disproportsioon isa ja ema keskmise kokkusaamiste aja vahel koolivaheaegadel isegi juhtudel, kui isale on omistatud eriline, laiendatud kokkusaamiste kord lapse koolivaheaegadeks.

kaks nädalalõppu kuus, võimalik, alates reede õhtust, ja vahelduseks mõni riiklikest pühadest, Jõulud või Uus aasta. Juhul, kui kohus on võtnud arvesse isa puhkust ja lapse koolivaheaegu, kokkusaamiste aeg vastavalt suureneb nende ajavahemike võrra. Sel moel isade kokkusaamisel lastega ilmselgelt domineerivad puhkepäevad ja pühade päevad.

“Puhkepäevaisade” kujunemisest annab tunnistust ka see, et ainult kahel juhul isale ei ole omistatud kokkusaamist puhkepäevadel, aga palju sagedamini võib kokku puutuda sellega, et isadele kokkusaamist tööpäeval üldse ei ole ette nähtud. Tööpäeval oma lapsi ei näe ligikaudu iga neljas isa, kellele kokkusaamine on määratud kohtu otsusega.

Osakaal vastavate päevade koguarvust aasta joksul	
Tööpäevad	Puhkepäevad

Joonis 7: Omistatud tundide osakaal aasta tundide koguarvust

Osakaal vastavate päevade koguarvust aasta joksul	
Tööpäevad	Puhkepäevad

Joonis 7 demonstreerib ülevaatlilikult, et puhkepäevad on vanemate vahel jaotatud võrdlemisi võrdväärselt, aga tööpäevadel isade kokkusaamist on vähendatud. Puhkepäevade suhtes on kohtute praktika olnud võrdlemisi erinev ja omistatud puhkepäevade arv läheneb normaaljaotusele keskmise omistatud puhkepäevade arvu lähedal, vahel isegi ületades poolt kõigist aasta puhkepäevadest. Omakorda tööpäevade suhtes on iseloomulik jaotuvuse nihe vasakule, kuna harva, kui kohtud on omistanud enam, kui 20% aasta tööpäevde tundidest ehk mitte enam, kui ühe terve tööpäeva.

Mainitud kokkusaamise valem tundub esmapilgul olevat õiglane: igapäevane hooldaja (tavaliselt ema) tagab lapse elu igapäevaselt. Igapäevasel elul on teatud rutiin – lapsel on vaja kusagil elada, käia koolis või lasteaias. Juhul, kui isa elab kaugel, siis on raske ette kujutada, et laps võiks jätkuvalt minna lasteaeda või kooli, elades isa juures. Ometi ei ole selge põhjendus, mispärast juhul, kui tööpäeviti laps elab ema juures, so, jaotuvus vanemate vahel on ilmselgelt ebaproportsionaalne, puhkepäevad jaotatakse parimal juhul pooleks, mitte näiteks nii, et suurem osa puhkepäevi laps veedaks mitteresideeruva vanema juures.⁹

Oma põhiolemuselt osutab mainitud valem oletusele, et laste eest peab hoolitsema ema, aga isa lülitub sellesse ainult fragmentaarselt. Ehkki küll selline ajajaotuse vorm on ühiskonnas üldtunnustatud, see võib jätta negatiivse mõju lapse eest hoolitsemisele. Esiteks, aja ebavõrdne jaotus vanemate vahel toob teisele vanemale kaasa vajaduse elatusraha maksmiseks, kuna elatusraha olemus on võrdsustada vanemate panust lapse kasvatamisel, asjaolude korral, mil see panus on ebaproportsionaalselt jaotatud vanemate vahel. Nimelt juhul, kui laps elab ema juures, isa, kes igapäevaselt ei osale lapse kasvatamisel, on kohustatud osalema rahaliselt. Juhul, kui mõlemad vanemad panustavad võrdselt tööd laste kasvatamisel, laps veedab võrdselt aega mõlema vanema juures, elatusraha maksmine kaotab mõtte.

Teiseks, nagu näitavad uuringud (vt diskussiooni Mendell 2002, 16), on positiivne seos isade sekkumise vahel kasvatamisse ja nende soovil maksta elatusraha, so, kuna suurem sekkumine lapse kasvatamisel käib käsikäes sooviga osalemiseks tema heaolus ka rahaliselt. Ehkki küll korrelatsioon ei osuta põhjuslikkusele seosele, on võimalus, et isad, kes saavad olema rohkem kaasatud laste kasvatamisel, saavad olema ka usinamad elatusraha maksjad.

Lahutatud isade eraldamine laste igapäevasest kasvatamisest kinnistab üldist kognitiivset raami, kus lapsed ei ole isade vastutusallas. Ka kohtute dokumentides võib leida seisukoha, et isa ei ole võimeline laste eest hoolitsema erinevates igapäevastes olukordades. Selle suhtes annavad tunnistust üksikud kohtuotsused, milledes kokkusaamine lapse haiguse korral tuleb emal tagada isale muul ajal samas mahus (nt, otsus kohtuasjas nr C26210816; C31443912; C31479111; C35080313; C40057513; C22048115; C34053015; C08023515) või isegi toimetada laps tagasi ema elukohta (kohtuotsus kohtuasjas nr C29627215). Isale nendel ja muudel sarnastel juhtudel ei ole usaldatud täisväärtuslikku vastutust lapse eest. Samaaegselt tuleb osutada, et ühes valimisse lülitatud kohtuasjadest (C33442711) ema – otse vastupidiselt – on rõhutanud, et isal on “vaja osaleda lapse eest hoolitsemisel ka haiguse ajal, mitte aga oodata poja tervenemist ja kohtuda lapsega ainult pärast tervenemist”, millega kohus ka on nõustunud ja ei ole määranud, et kokkusaamine isaga kantaks üle teisele ajale lapse haiguse korral.

---

⁹ Selline kord, kui laps koolinädala jooksul elab ühes kohas, iga puhkepäeva aga veedab mujal, koos vanematega, loetakse, muide normaalseks juhul, kui laps elab internaatkoolis. Seepärast pole selge, miks vanemate lahutuse korral ka ei võiks kinni pidada sellisest põhimõttest.

Olukordades, kui mõlema vanema vahel on konfliktised suhted või ka ema täielikult ei usalda isa lähenemisviisi kasvatamisel, on täheldatav, et isa ja lapse kokkusaamiste aega teadlikult piiratakse, täites lapse vaba aega muude koolivälise või huvikoolide tegevustega. Formaalselt seda põhjendatakse lapse arengu vajaduste ja huvidega, seejuures isade vastuargumendid lastega kokkusaamiste vähendamise kohta sellistel juhtudel näevad välja rohkem isa omakasupüüdlike huvide rahuldamisena. Teiste sõnadega öeldult, isa on võimalik välja lülitada lapse elust, samal ajal tagades muud tegevused – sel ajal, kui vaid laps on *tegevusega hõivatud*, pühapäeval ei ole võimalust temaga kokku saada.

Kokkusaamisõiguste teostamise korra valem kahtlemata kajastab eksisteerivaid kultuurinorme (kuid see ei tähenda veel, et seepärast see on ainuke käitumismudel). Nagu kultuurinormi võtab seda iseenesestmõistetavalt vastu suur osa ühiskonna liikmeid, sealhulgas lahutatud isad. Nii, näiteks, Kristaps on täielikult rahul kohtu poolt sätestatud kokkusaamise korraga:

See ametlik kohtu poolt määratud graafik, mida ma palusin, on esimese, kolmanda nädala lõpp ja pühad pooleks. See on väga normaalne ka minu elurütmi juures.

Olafs omakorda sellist vanemate mudelit loeb problemaatiliseks lapse isiksuse arengul :

Ma pole kunagi tahtnud olla pühapäevaisa. Nagu paegu tuleb välja, et ma neil puhkepäevadel saan kokku, siis ma olen ajaviitjaks, kes viib loomaaeda, aga kõik mured on ema kaelas – lasteaiad ja veel ehk midagi? Minu arvates, see identiteet kujuneb välja siis, kui sa koduste kohustustega, koduste töödega oled igapäevaselt, mitte aga tema tuleb kohale puhkepäevadel ja peseb põrandat või nõusid. Ta ei taha varsti minu juurde tulla. Ma pean kogu aeg välja vingerdama ja mõtlema.

Samal ajal “pühapäevaisa” rollil on ka teatud eelised. Võttes arvesse, et isal ei ole vaja toime tulla kõigi igapäevaste probleemidega, tema võib hoida teatud distantsi, mille kauguselt võib luua endast positiivse kuvandi lapse silmis. Nii, näiteks, Valdis on hästi teadlik sellise olukorra eelistest:

Intervjueerija: Tuleb nii välja, et sa oled hea isa, aga emale jäävad igapäevamured?

Valdis: Jah, nii tuleb välja. Ema saeb katki, isa tuleb ja liimib kõik kokku tagasi. Tõenäoliselt pole see õiglane, aga ma olen selle üle rõõmus, muidugi, et ma hoian nii meie suhteid palju parematena.

Samal ajal tuleb osutada, et lahutatud perekondades, kus ei ole kindlaks määratud mingi konkreetne isa ja lapse kokkusaamiste sagedus või kestvus, ja isal on võimalus lapsega vabalt kohtuda, töö muutub oluliselt sagedamini põhjuseks, mis piirab isa ja lapse igapäevast kokkusaamist. Selline töö eelisjärjestamine on vähem täheldatav nende lahutatud isade puhul, kel on väga piiratud kokkusaamine lapsega (kohtumääruse või vanemate konfliktsete suhete tõttu), nad otsivad palju sagedamini tööd võimalusega korraldada oma suhteid/kokkusaamist lapsega.

Käesolevas uuringus intervjueeritud isadest mitte ükski ei olnud seisukohal, et tal on ebaproportsionaalselt või sobimatult suured lastega kokkusaamise kohustused. Ainult üks isa (Edijs) kaebas, et laste ema varem olevat palunud tema osalemist, eelnevalt selle suhtes hoiatamata, tehes sel moel aja planeerimise keerukaks:

[...] sageli ta, aegsasti hoiatamata, viskas mulle nad kaela peale. See oli sellistel hetkedel, kui seda absoluutselt polnud oodanud ja polnud plaanis, ja oli ebamugav sel põhjusel, et [kriisiaastatel ma palju töötasin] läksin ja rabasin tööd teha nagu hull. Olid ka vahetustega tööd. Vastavalt – õhtused, öised, hommikused vahetused. Kuidas kunagi. Sageli oli nii, et oli see teine punkt – kuule, lepime aegsasti kokku, ära viska neid mulle kaela peale. Juhul, kui nii toimub, siis mitte midagi asjalikku ma nendega ei suuda korda saata. Ma lihtsalt olen üleväsinud pärast tööd ja ma tahan lihtsalt magada. Selline koordineerimatus. Hiljem muutus see paremaks. See olukord muutus. Ma võisin üha sagedamini ja sagedamini lastega kokku saada, kuna mul algas normaalne päevane graafik.

Vaatamata sellistele raskustele, tasapisi võttis Edijs laste kasvatamise oma kätte, ema kolis ümber elama Alüksnesse ja lapsed jäid isa juurde, Kokkusaamise valem praegu on diametraalselt vastupidine – lapsed saavad emaga kokku ainult puhkepäevadel. Kokkuvõttes ometi, nagu näitab järgmine osa, “pühapäevaisa” roll on erineval viisil problemaatiline.

10 “Pühapäevaisa” roll on problemaatiline

Praktiseeritav „pühapäevaisa” mudel oluliselt piirab täisväärtuslikku ja kvaliteetset isa kaasamist lapse hooldamisse, seejuures katkendlik kokkusaamine on sageli psühholoogiliselt raske nii lapsele kui ka isale. Puhkepäevade kokkusaamised võivad olla ka rahaliselt rasked, seda eriti vähekindlustatud isadele.

Nagu osutab Jāzepe, olles kohal perioodiliselt, teatud tunnid nädalas, paljud igapäevased ja olmega seotud piasjad, mis oleksid olulised isa ja lapse suhetes, lähevad mööda ja isal on raske tagada sellist kasvatust, oskuste ja väärtushinnangute moodustumist, mida tema soovib lapsele anda:

Tahta võib ju palju mida, aga see ju ei ole nii lihtne. Asi on ju selline, et sa isegi ei suuda nende kolme tunniga... mis praegu kokku tuleb – õpetada tüdrit uisutama, või siis poole tunniga suusatama? Minnes [tüdrega] kooli, ma mõistsin, et ei ole see, kes valmistab ta kooliks ette - tema oskab nii arvutada kui ka lugeda, aga ma ei tunne end hea isana, et me oleks seda koos teinud, muidugi, veidi oleme, kuid... ma ei tunne, et oleks seda lõpuni ise läbi viinud.

Mida harvemad on isa ja lapse kokkusaamised, seda emotsionaalselt problemaatilisemad on nende ühised kokkusaamised – iga kord kokku saades on neile vajalik aeg, et võiks vabaneda ja lähedasemaks saada, eriti juhul, kui lahkumine on olnud suur läbielamus.

Ma tahaks olla koos Francisega mitte ainult tööpäeva õhtuti pool tundi, tund, vaid

tõesti nädalalõppudel, alates reedest kuni pühapäeva õhtuni. Ma täiesti mõistan, et see ei ole lapsel kerge - täielikult avaneda. See, et tema tuleb juurde, surub end minu vastu või ma patsutan teda õlale, see on üks asi, aga hingeliselt avaneb ta alles teisel, kolmandal päeval.

Ka Kristapsi kogemus avab sarnase probleemi:

Kui ma näen neid reaktsioone, kui nad [ema ja laps] tulevad Riiga, me saame kokku, tema läheb, rebib lihtsalt inimestel mantleid maha ja hüüab – näe, see on minu isa, see on minu isa! Siis mul hakkab endast hale, seoses sellega ka temast hale.

Omakorda, lahkuminekul pärast seda, kui lõpuks on kujunenud emotsionaalne kontakt, muutuvad sageli väga raskeks. Kirjanduses on kirjeldatud juhtumeid, kui isad hoiavad kõrvale kokkusaamisest lastega just seepärast, et kaitsta nii ennast kui ka last nende lahkuminekute väärtust (Mendell 2002, 20). Ka ühes meie poolt analüüsitud kohtumenetlustest isa tegelikult ei kasutanud kohtu sätestatud ajutist kokkusaamise korda üks kord nädalas. Oma selgitustes kohtule isa osutas, et “ei saa kokku pojaga, kuna määratud neli tundi on liiga vähe ja tema nutab lahkudes” (vt otsust kohtuasjas nr C20318611). Lõppude-lõpuks kohus kokkusaamise aega pikendas, määrides kokkusaamise õiguse igal teisel nädalalõpul. See juhtum annab veelkord tunnistust, et kohtutel tuleb võtta arvesse konteksti, mille põhjal nad teevad otsuse kokkusaamisõiguse kohta – nad ei peaks nii palju vaatama minevikku, vaid palju enam suunama pilgu tulevikku, hinnates seda, kuidas peaks kujunema välja laste vahetud suhted lahutatud vanematega.

Välja arvatud Edijs, kes kandis laste eest hoolt igapäevaselt, kõik intervjuueeritud isad väljendavad soovi saada rohkem kokkusaamist lastega. Osa neist seda ka aktiivselt püüavad saavutada. Nii, näiteks, Jāzeps, kes saab tütrega kokku kaks tervet ööpäeva nädala tööpäevadel (esmaspäev ja kolmapäev) ütleb

Noh, ma võiks veel ka reedel, aga siis peab teda vedama maale Ezere valda. Teisipäeval ja neljapäeval mul on [töö] mis 9 või 10 õhtul lõppeb, noh kuhu ma teda veel võiks võtta. Aga esmaspäeva ja kolmapäeva õhtul ma saan. Isegi naine ei saa nii sageli [kuna tema on hõivatud tööl, lapse järgi sel ajal vaatab ema ema. Käesoleval ajal laps võiks elada isa juures, aga ema loeb seda võimatuks].

“Pühapäevaisadel” tuleb lastega tavaliselt veeta aega puhates või meelt lahutades. Kõige sagedamini see on aktiivne ja sportlik tegevus või lihtsalt koosveedetud aeg ilma kindla sisu või plaanita, harvemini ka kultuurisündmuste külastamine. Nelsons (*Timothy J. Nelson*) ja teised argumenteerivad, et “puhkepäevade isa” roll võib olla eriti ebamugav meestele, kelle majanduslik seis on kehv. Juhul, kui laps saab kokku isaga ainult puhkepäevadel, isalt sageli oodatakse, et tema viib lapse mõnda lõbustuskohta (kinno või aktiivse spordiga tegelema või restorani või kasvõi sõidab linna jalutama ja jäätist sööma). Juhul, kui isa majanduslikud võimalused on head, siis see ei tekita raskusi, aga vähemjõukad isad võivad hakata kokkusaamistest kõrvale hoidma ainult seepärast, et ei soovi petta lapse ootusi (Nelson, Clampet-Lundquist ja Edin 2008, 546). Selline reaktsioon osaliselt ka selgitab, mispärast paremini kindlustatud mitteresideeruvad isad tavaliselt võtavad rohkem osa laste kasvatamisest – neil on rohkem vabu vahendeid,

mida võib kulutada koos lastega puhkepäevadel. Vähemkindlustatud isad omakorda on sunnitud häbelikult kõrvale hoiduma, kuna rolli, kus nad ei ole ainult rahateenijad, neile eksisteerivas kultuuris on võrdlemisi raske leida.

11 Elatusraha nagu “lapse laenutamine”

Isa võimekust lapse eest hoolet kanda ja teda kasvatada seostavad kohtud ja emad sageli tema rahalise seisuga. Selline tasakaalustatud vastastikuste nõuete esitamine (“sina mulle, mina sulle” võrdses mahus) annab aluse elatusraha võrdlemiseks tingliku “laenutustasuga” privileegi eest nautida kokkusaamist lapsega. Juhul, kui vanemate suhted on sõbralikud, elatusraha ja kokkusaamise õigus võivad muutuda üksteisest vähem sõltuvaks.

Suhted kokkusaamise õiguse ja elatusraha vahel on paradoksaalsed ja toovad päevavalgusse vastuolud seisukohtades selle suhtes, milline on lapse roll täiskasvanud inimese elus. Elatusraha maksmine on ette nähtud, et vanem, kelle juures laps igapäevaselt ei ela, rahaliselt hüvitaks kulud ja hoole, mida lapse kasvatamisse panustab vanem, kelle juures laps elab. Ometi praktikas on just mitte harva näha, et emad, kellelt isad nõuavad õigust kohtuda oma lapsega, seavad elatusraha maksmise üles eeltingimusena. Ühes käesoleva uuringu raames analüüsitud kohtuotsustest isa tunnistab, et ema poolt “sageli nõutakse raha, mille mitteandmise korral kokkusaamised keelatakse” (kohtuotsus kohtuasjas nr C33442711). Omakorda kohtuasjas nr C35080313 ema on lubanud kokkusaamist isale ainult siis, kui on antud rahalised vahendid lapse hooldamiseks ja ülalpidamiseks.

Ka paljude kohtunike arvates on kokkusaamine otseselt ja vahetult seotud lapse rahalise ülalpidamisega, millest annavad tunnistust esitatud ja kohtute poolt vastuvõetud elatusvahendite taotlemise vastuhagid kohtuasjades kokkusaamisõiguse kohta. 20-s kohtuotsuses, analüüsitud 226-st kohtuasjast, kus taotleti kokkusaamisõiguste kasutamise korra määramist, kohus on vastu võtnud vastuhagi elatusvahendite sissenõudmiseks (samaaegselt koos palvega kokkusaamisõiguste määramiseks või ilma selleta). Sel moel, kohus on kultiveerinud ettekujutust, et kokkusaamise õigus on vahetult seotud lapsele osutatud rahalise abiga.

Esitades vastuhagi elatusrahas sissenõudmiseks, emad justnagu annavad mõista (ja kohtud, vastuhagi vastu võttes, nõustuvad sellega), et isad võivad lapsega kokkusaamise privileegi saada ainult siis, kui maksavad elatusraha. Rahaliselt selline nõue näib mõttetu, kuna aeg, mida laps veedab isaga, vaieldamatult vähendab kulusid, mis emal tekkivad (rahaliselt või teisiti). Seega, olemuselt selline põhimõte positsioneerib elatusraha nagu isa makse õiguse eest saada lühiajaliselt privileeg kohtuda oma lapsega, kelle ema vastutahtmist ja ainult hetkeks on isale “välja laenanud”. Ometi emotsionaalselt laste hoolduse ökonoomika toimib ilmselt muude põhimõtete kohaselt.

Õiguste uurija Nancy E. Dowd kirjutab, et seos rahalise panuse ja lastega sotsialiseerumise vahel populariseerib seisukohta, et mitteresideeruv vanem peab esmajoones lapsi rahaliselt kindlustama, ja hooldamine, sealhulgas kokkusaamine, jääb sekundaarseks (Dowd 2000, 175). Ometi sotsiaaltropoloogiliselt võetuna, kokkusaamisõigusi taotlevate hagide seostamine elatusraha taotlevate vastuhagidega sunnib mõtlema, et siin on juttu retsiprotsiteedist ehk omavahelisest vahetustehingust, kus üks hüve hüvitatakse /vahetatakse teise samaväärse hüvega.¹⁰

Tasakaalustatud retsiprotsiteet (võrdväärne vahetatakse võrdväärsega) iseloomustab vahetustehingut võõraste vahel, kes teineteist loevad võrdväärseiks partnereiks. Sõprade vahel on võimalik ka üldine vahetustehing (kui vahetatavad hüved ei tarvitse olla omavahel päris tasakaalus). Seepärast ka rahalistes küsimustes on suur tähendus sellel, kui head suhted on vanemate vahel. Mida paremad on vanemate omavahelised suhted ja mida rohkem isa on seotud igapäevase hooldamisega, seda võrdlemisi lihtsam on lahendada rahalisi küsimusi. Tagades mõlemapoolselt lapse hooldamist, et kulusid lihtsamalt ühiselt katta, nagu seda avas Mareksi kogemus:

Mareks: Alimentide kohtuasja pole. Ei ole vajadust. Seda aega jagame omavahel nii, et kes on vabam, kes vähem vaba, siis vastavalt lapsed jäävad ühe või teise juurde. Vastavalt kõik hooldusmured on selle vanema kanda, kelle juures lapsed asuvad sel hetkel.

Intervjuuerija: Ning juhul, kui on mingid suuremad maksed?

Mareks: Lepime kokku, jagame. Me oleme ühes sfääris naisega, meil on ühised projektid, midagi teeme ka koos. Ligikaudu see rahaline olukord on selge üksteise kohta. Vastavalt, nagu suudame, milline on vajadus.

Nagu näha Mareksi poolt öeldust, praktikas mitte alati isa on peamine majanduslik tagaja, aga ema – hooldaja. Ka Jāzeps ei loe enda kui isa primaarseks funktsiooniks tagada rahalist toetust. Tema arvates on lapse kulud ja hooldusmured võrdväärsetes osades nende inimeste kanda, kes on seotud lapse ülalpidamisega, sh vanavanematel, kes on enda hoolde võtnud lapse järele vaatamise:

On kolm positsiooni – ema, vanaema ja mina. Mina katan kulud, mis tekkivad minu juures olles. Ja seda, kui palju minu juures elab[kaasa arvatud suve], on tunduvalt enam, kui vanaema või ema juures.

Olafsi kogemus illustreerib hästi retsiprotsiteedi põhimõtet lapse hooldamise ja elatusraha vahel. Ema ütles ära elatusrahast, sel moel vähendades Olafsi retsiprokaalseid õigusi lapse hooldamisele – juhul, kui ema ei võta vastu elatusraha isalt (kuna tema ise võib ennast ja last ülal pidada), siis temal retsiprotsiteedi loogika kohaselt ei ole kohustust “välja laenutada” last isale:

---

¹⁰ John W. Graham ja Andrea Beller tõlgendavad last, kui ühist hüve (*common good*) ja probleeme elatusraha maksimisega tõlgendavad, kui piletitä reisija (*free rider*) probleemi, so, kumbki vanematest soovib kasutada ühist hüve (lapse olemasolu), samaaegselt võimaluse korral hoidudes kõrvale kuludest, mis sellega on seotud, lootes, et need katab teine (Graham ja Beller 2008, 433). Siiski olukorras, kus üks vanematest on määraval positsioonil, seoses juurdepääsuga lapsele, ühise hüve kontsept tundub vähem vastavana, kui “laenutuse” analoogia.

Ei, ma enam ei maksa[elatusvahendeid]. Meil mõnda aega oli selline ping-pong - ma saadan emale, tema saadab mulle tagasi. Ma ka viimases jutuajamises pakkusin Lienele, et on mitte ainult kiindumus lapsesse, vaid on ka vastutus nende elatusvahendite eest. Laps ometi nõuab kulusid. aga tema on jõukas. Mind, kui meest pole vaja, lihtsalt ei huvita teda ja ka ei ole vajalik minu materiaalne toetus. Ma lihtsalt olen takistuseks nende perekonnas.

Lahutatud perekonnas, kus suhted on konfliktised, elatusvahendid sageli muutuvad ka veel üheks usaldamatuse või konfliktide allikaks, kui üks pool on seisukohal, et makstud elatusraha ei ole piisav, omakorda teine pool kahtleb elatusraha ausas kasutamises. Samuti on olukordi, kui elatusraha muutub vahendiks, millega manipuleerida, et lahendada lastega kokkusaamise küsimust, nagu seda on näha Guntise puhul:

Intervjuerija: kas oled kunagi katkestanud elatusvahendite maksmist?

Guntis: Jah, meil oli üks riid just selle tõttu, et oli keeld võtta last puhkepäevadeks. Siis ma ütlesin, et see on ainuke moodus, kuidas ma selle olukorraga võin toime tulla – ma lihtsalt katkestan elatusvahendite maksmise. See tegelikult oli ajutine kinnipidamine. Ma jätkasin neile maksmist siis, kui me selle konflikti lahendasime.

Nende isade seas, kes on motiveeritud aktiivselt osa võtma laste ülalpidamisest, tegelikult ei ole täheldatud teadlikku kõrvalehoidmist elatusvahendite maksmisest.

“Majandusliku isa” (sellise, kes lapse kasvatamisse panustab ainult rahalisi vahendeid) rolli rõhutamine võib stimuleerida isa kaugenemist soovist kohtuda lastega. Käesolev probleem on eriti tähtis majanduslikult vähem kindlustatud perekondades. Uuringud näitavad, et isad, kes ei suuda täita ootusi, mis neile on pandud, kui “majanduslikele isadele” võivad kaugeneda perekonnast, kuna tunnevad häbi, et ei suuda täita seda oma kohustust. Seejuures see võib olla põhjuseks, et mittetöötavaid isasid või neid, kel on väikesed sissetulekud, perekonnast välja tõrjuda (Carlson ja McLanahan 2008, 473). Sel moel isad võivad jõuda olukorda, kus nad on nii ilma tööta kui ka ilma perekonnata. Omakorda pärast abielulahutust vähemjõukate isade võimalus olla hea “pühapäevaisa” on ka ohustatud, kuna, nagu juba eelpool kirjeldatud, neil võib selleks lihtsalt nappida raha. Seda probleemi võiks lahendada juhul, kui hea isa kuvand sisaldaks suurema komponendina panustatud hoolitsuse ja aja osatähtsust.

12 Uued elukaaslased

Suhtumine uutesse partnerlussuhtesse on erinev, sõltuvalt sellest, kas need kujunevad välja lahutatud isal või emal. Isalt oodatakse, et seoses uue partnerlussuhtega väheneb lastele pühendatud aeg ja tähelepanu. Omakorda emadel uued partnerid mitte just harva asendavad mitteresideeruvat vanemat, selle õiguste ja kohustustega. Mõlemal juhul bioloogiliste isade seotus enda lastega väheneb.

Seisukoht selle suhtes, et lapsed on naiste vastutussfääris, loob riski, et suhetes, mis kujunevad välja pärast lahutust, isa uus partner saab olema vähem tolerantne eelnevatest suhetest pärit laste suhtes. See on seletatav fundamentaalse seisukohaga selle suhtes, et lapsed on peamiselt naised vastutussfääris. Seoses sellega enamik asjaga seotud osapooli on seisukohal, et lapsed peavad pärast lahutust jääma ema juurde. Teiste sõnadega öeldult, juhul, kui mees soovib elada koos naisega, kel juba on lapsed, ta peab arvestama sellega, et uuesti loodud majapidamine sisaldab ka naise lapsi eelmistest suhetest. Mehe puhul toimub see palju harvemini ja sellesse suhtutakse palju väiksema tolerantsiga.

Mitteresideeruvatele isadele annavad endise partneri uued suhted uue põhjuse ebamugavustundeks. Laste igapäevasesse ellu ilmub uus täiskasvanud mees, ema uus mees. See veel rohkem ohustab mitteresideeruvate isade rolli nende laste elus ja potentsiaalselt veel rohkem õõnestab nende eneseväljendust ja sotsiaalset seisundit. Praktikast lapsed vahel hakkavad nimetama ema meest isaks, mida bioloogilistel isadel, seda eriti juhul, kui nad on väga kiindunud oma lastesse, on raske vastu võtta.

Uute partnerite tulek emade ellu võib oluliselt mõjutada lapse ja isa suhteid. Ehkki küll kõik lahutatud isad tunnistavad, et nende kui isade roll sel hetkel ei kao, ometi muutused suhetes toimuvad. Nii, näiteks, Märcise juhtum näitab, et ema uus partner „asendab” Märcist, kui isa otsuse vastuvõtmisel lapse usulise kasvatamise küsimuses:

teda[tütart] praegu ristiti, ehkki küll ma ei tahtnud, olin vastu. Ma saatsin lühisõnumeid, et pole vaja lapsele, kes ei ole veel täisealine, selliseid asju. Temal [emal] see uus mees on Rēzeknest pärit, seal on Jeesus väga au sees. Ma üldse ei tea, mis seal selles kodus toimub.

Lahutatud isad oma praeguse partneri suhtumist lastesse eelnevatest suhetest enamasti kirjeldavad, kui head. Ometi see on nii ainult niikaua, kuni lapsed elavad koos emaga (so, ei ela koos isaga ja tema praeguse partneriga). Juhul, kui olukord muutub, on võimalus, et seatakse ohtu isa uued suhted, kuna tema partner ei loe seda vastuvõetavaks. Nii, näiteks, Edijs jutustab oma kogemusest pärast seda, kui lapsed kolisid alaliselt tema juurde elama:

Muidugi, see ei toimunud ilma oma ohvriteta. Mul sel ajal oli uus stabiilne suhe, mis purunes just nimelt selle küsimuse tõttu, et lapsed hakkavad olema alaliselt minu juures, seda tema ei suutnud.

Võttes arvesse, et lapsed elavad ema juures, ei ole üllatus, et isade uued partnerid oletavad, et mehe jaoks lapsed ei tohiks olla olulised uues, abielulahutuse järgses elus. Juhul, kui mees on juba lahutatud, ei ela koos eelmise partneriga, siis ka lastel justkui tuleks kaduda tema elust. Seepärast isadel, kes oma suhteid lastega võtavad tõsiselt, on vaja selgelt defineerida oma otsusekindlus, samaaegselt mitte kartes kaotada uut partnerit. Nii, näiteks, Gaidis selgelt tõmbas ületamatud piirid laste suhtes:

Minu käesoleva hetke partneril endal ei ole lapsi. [...] Nii Frīdrihsi teema, ühelt poolt, temale ei meeldi. Noh, mitte, et päris ei meeldi, aga pigem tema tunneb, et Frīdrihsile ma olen tähtis, siis algab selline justkui armukadedus, hõõrumised. Tema näeb, et Frīdrihsi ema kirjutab, et olen valmis Frīdrihsi tõttu jooksma kohe nüüd ja praegu, siis ma tunnen sellist teatud vastumeelsust. Ma tahaksin öelda, et

see kõik on mõistuse piires. Ma ei saaks öelda, et see mõjutab meie suhteid. Ma juba meie suhete alguses, mis oli oma kolm aastat tagasi, selge sõnaga ütlesin, et mul on poeg, kes minu jaoks on väga tähtis, väga oluline. Ma kohe ütlesin, et ma mitte kunagi ei tee valikut laste ja suhete vahel, mis mul on. Ma ütlesin, et see ei saa olema konkurents, neid ei saa mitte kunagi omavahel võrrelda. Mitte rõhutades, et minu jaoks laps on tähtsam suhetest, aga ma ei luba sellise olukorra tekkimist, et ma kasvõi mingiks hetkeks peaksin ära ütleva oma lapsest. Käesoleva hetke mõistes ja väärtuste skaalal see on mõeldamatu olukord.

Praktikas ometi mitte kõigil isadel ei jatku julgust riskida uute suhetega selle nimel, et hoida alal oma suhteid lastega. Asjaolud, millede korral isa juba ei ela koos lastega, kui institutsionaalsel tasemel isa roll justkui võiks olla hüvitatud korrapärase rahaülekannetega ema pangakontole, surve keeldumiseks kokkusaamistest lastega võib osutada liiga peibutavaks.

Sel moel igapäevase elu tasemel lahutatud isad puutuvad kokku erinevate teguritega, mis raskendavad sidemete püsimist lastega. Neid asjaolusid muudab veel problemaatilisemaks institutsionaalne keskkond, kus isad puutuvad kokku maailmaga, mis peaaegu täielikult on naiste poolt loodud ja kus nood domineerivad.

13 Soovitused tegevuspoliitikaks

Meie poolt läbiviidud intervjuude ja kohtuotsuste analüüs valgustab erinevaid, peamiselt kultuurile (juurdunud vaated ja tegevusmudelid, mida pärandatakse põlvest-põlve, mis on vastuvõetavad suurele osale ühiskonnast ja mida loetakse enam või vähem enesestmõistetavateks) tuginevaid takistusi, mille tõttu isad, isegi siis, kui nad soovivad, ei suuda optimaalselt ellu viia oma rolli. Akadeemilises kirjanduses on lahutatud isade probleemidele pühendatud piisavalt palju tähelepanu. Ometi absoluutne enamus uuringuid keskendub võimalikele või olemasolevatele probleemidele, lähtudes lapse või (vähem sageli) ema positsioonilt. Palju harvemini pööratakse tähelepanu raskustele, milledega puutuvad kokku isad ise. Lahutatud perede küsimustes vastuvõetud diskursus on rääkida lapse heaolust. Lapse heaolu on ka kõige võimsam argument, kui esitatakse ühe või teise vanema seisukohti selle suhtes, kus lapsel tuleks ideaalsel juhul elada. Ometi oleks raske eitada seda, et õigus elada koos lastega või ka hoida alal olulisi ja korrapäraseid suhteid nendega on ka vanemate endi poolt avalikult väljendatud või varjatud huvi. Intervjuud isadega mitte just harva olid emotsionaalselt rasked, kuna intervjuueerijatel tuli kokku puutuda kurbade elulugudega, milledes domineerisid jõuetus ja kaotusetunne. Need emotsioonid ei tulenenud mite üksi kartusest selle suhtes, et lapselt on ära võetud temale nii vajalik võimalus kohtuda isaga, aga ka puhtalt isikliku kaotuse ja ebaõigluse tundeist. Järgides domineerivat kognitiivset mudelit, ema kaotusvalud juhul, kui temalt võtta ära laps, on kergesti äratuntavad. Isade suhtes võib sellist suutlikkust vähem täheldada. Ometi nii intervjuud kui ka analüüsitud kohtuotsused, samuti ka tähelepanekud igapäevasest elust annavad tunnistust, et isade emotsionaalsed üleelamised, kaotades kokkusaamised lastega, võivad olla mitte vähem teravad, kui emal või kel tahes, kes lapsi kasvatavad, nagu enda omi.

Isade emotsionaalsete üleelamiste ignoreerimine, võimalik, et on üks neist teguritest, mis suurendab meeste enesetappude arvu ja kokkuvõttes annab panuse meeste võrdlemisi lühikesele elueale. Seepärast on oluline rakendada jõupingutusi, et moodustuks ühiskond, kus võetaks arvesse ka meeste emotsionaalseid probleeme.

Isade suurem kaasamine laste kasvatamisse on mitte ainult nende endi või kogu ühiskonna, aga ka naiste huvides. Mida vähem domineerib seisukoht, et naised automaatselt on seostatavad ebaproportsionaalselt suure panusega laste hooldamisel, seda suurem saab olema naiste võimalus võtta täisväärtuslikult osa muudest, lastega ja perega mitteseotud tegevusaladest.

Alljärgnevalt loetletud tegevuspoliitika soovitused (mis ei ole korrastatud mingis esmatahtsuse järjestuses), tulenevad uuringu järeldustest ja eelpool mainitud kaalutlustest vajaduse kohta kergendada isade võimalusi hoida alles oma kokkusaamisi enda lastega. Iga soovituse juures on osutatud ka peatükid, kus on antud soovituste empiiriline alus.

1. **50:50 aja jaotus lahutatud vanemate vahel, nagu ideaal.** Selline ajajaotus mõlema vanema vahel annaks rohkem positiivseid tulemusi. See lubaks vanematel võrdväärselt võtta endale laste eest hoolitsemise murede kandmist ja anda võrdsem panus lapse ellu (Peatükid 3, 5, 6, **Error! Reference source not found.**, 10). Selline jaotus võimaldaks ka vähendada pingeid, mida vanemate vahel tekitab elatusraha poolt loodud omavaheline rahaline seos. Olukord, kus laps ühepalju aega veedab kummagi vanema juures, elatusraha voog ühelt vanemalt teisele muutuks vähem vajalikuks või see vajadus langeks täielikult ära (Peatükk 11). Edasises perspektiivis see põhimõte, et nii isa kui ka ema peaks panustama võrdselt määral aega ja jõupingutusi lapse ellu, võiks transformeerida ka diskrimineerivat suhtumist naiste suhtes tööturul, kus sageli vaikimisi eeldatakse, et emad jäävad tööle hiljaks laste tõttu, aga isasid vaikimisi võib sundida töötama rohkem. Aja jaotuvus, mis läheneb 50:50 põhimõttele, võimalik, et parandaks ka isade soovi hüvitada lapse kasvatamisel tekkinud kulusid.

Kahtlemata, mehaaniline 50:50 aja jagamine oleks ebaadekvaatne ja paljudel juhtudel võimatu (näiteks, vanemad elavad väga kaugel üksteisest). Ometi kohtutel ja muudel asjaga seotud ametkondadel tuleks tunnistada, et võrdne jaotuvus on ideaalne ja hälbeid sellest on vajalik põhjendada (mitte vastupidi, nagu on käesoleval ajal). Suundumust võrdsele ajajaotusele võiks ellu viia ka , jagades kokkusaamised igapäevasteks ja puhkepäevade kokkusaamisteks: nt, tööpäevad lapsed veedavad ühe vanema juures, aga kõik (või peaaegu kõik) (puhkepäevad? – *pietrukst värds, puudub sõna originaalis, tõlgi märkus*) teise juures (Peatükid 8, **Error! Reference source not found.**, 10).

2. **Isade teavitamine nende õigustest ja võimalustest.** Intervjuud näitasid, et isad mitte just harva tunnevad end jõuetuna süsteemis, kus domineerivad naised. Avalikus ruumis on kättesaadav piisavalt palju infot, mis on kasulik naistele, kes sattuvad tavapärasesse probleemsesse olukorda enne või pärast lahutust (nt,

perevägivald, isad ei maksa elatusraha). Infot, mis oleks kasulik isadele, on kontsentreeritult leida palju vähem. Ühelt poolt võiks püüda seda tühimikku täita, muidugi erinevate riiklike ametiasutuste abil (projektid, programmid, mis on suunatud isade harimisele). Ometi teiselt poolt on see tüüpiline eneseabi küsimus, kus on vajalik isade iseendi suurem huvitatus ennast ja oma õigusi kaitsta (Peatükk 7).

3. **Vajalikud on muudatused kohtupraktikas ja -süsteemis.** Kokkusaamise õiguste suhtes on Läti kohtutele jäetud laialdane tegevusvabadus. Meie analüüs annab tunnistust sellest, et praeguseks selline tegevusvabadus võib viia süstemaatilise tendentsioossuseni, kus igapäevane hool emade eest prevaleerib mitteresideeruva isa kokkusaamise õiguste üle. Sellega seoses on vajalik teostada järgnevaid meetmeid:
  - a. **Tuleb suurendada meeste kaastegevust kohtutes, mis vaatavad läbi lahkavamusi meeste ja naiste vahel.** Praegu töötavad ametiasutustes, mis teevad otsuseid lahkavamuste kohta lahutatud vanemate vahel, peaaegu ainult naised. Selline olukord ohustab ametiasutuste objektiivset tööd, potentsiaalselt võib viia kohtuotsusteni, mis on süstemaatiliselt tendentsioossed ühe või teise poole kasuks, samuti ka on vasturääkivuses demokraatia põhimõtetega. Sellega seoses on vajalik teostada meetmeid, mis suurendaks meeste kaasamist perekonna küsimuste lahendamise tegelevate ametiasutuste töösse. Kõige problemaatilisem olukord on orbudekohtutes, aga peaaegu sama väike meeste kaasamine on kohtutes ja perekonna kohtuasjadele spetsialiseerunud juristide seas (Peatükk 7).
  - b. **Kokkusaamisõiguste asju ei tohi seostada elatusvahendite sissenõudmisega.** Meie vaatepunktist võetuna kokkusaamise õigus ja elatusvahendid ei ole vaadeldavad ühe kohtumenetluse käigus, kuna see segab nägemast fundamentaalset erinevust lapse sotsiaalse kasvatamise ja lapse materiaalse ülalpidamise vahel. See loob ebavõrdsuse ja sotsiaalse tõrjutuse riski, kuna vähemjõukad isad võivad hoiduda haginõuete kohtusse esitamisest kokkusaamisõiguste tagamiseks (Peatükk 11).
4. **Kokkusaamisõiguste kaitse tuleb muuta tõhusalt toimivaks.** Kokkusaamisõiguste keelamine võib olla aluseks hooldusõiguste katkestamiseks (vt Zalpētere, 2014, 21-23). Ometi võib selline äärmuslik sanktsioon olla vasturääkivuses lapse huvidega või ebaproportsionaalne, võrreldes kordasaadetud eksimusega. Tulemusena kohtuväliste ametiasutuste tegevus kokkusaamisõiguste kaitsel on sageli vähetõhus.¹¹ Seepärast Läti karistussüsteemis tuleks laiendada sanktsioone seoses laste hooldamisega, nähes selles ette mitte ainult karistuse lapse hooldamise kohustuste täitmata jätmise eest (Haldusrikkumiste koodeksi 173. paragrahv), aga ka vanemlike õiguste kuritahtliku kasutamise eest. (Peatükk 6).

---

¹¹ Hetkel, mil kokkusaamised on määratud kohus, karistussanktsioonid kokkusaamiste keelamise eest on juba täiesti muud ja mitmekülgsemad – nii rahaträhv kui ka võimalik kriminaalmenetlus kohtuotsuse tahtliku täitmatajätmise eest.

Viidatud kirjandus

- Āboliņa, Līga. 2016. "Perekond ja selle toetuspoliitika areng Lätis (1990-2015). Promotsioonitöö doktori teaduskraadi saamiseks demograafia alal". Läti Ülikool.
- Anasagasti, Miriam ja Nathalie Wuiame. 1999. *Women and decision-making in the judiciary in the European Union*. Brussels: European Commission Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs UnitV/D.5.
- Carlson, Marcia J. ja Sara S. McLanahan. 2008. "Fragile Families, Father Involvement, and Public Policy". No *Handbook of Father Involvement. Multidisciplinary Perspectives*, sast. Catherine S Tamis-LeMonda ja Natasha Cabrera, 461–488. Mahwah, NJ, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Statistika Keskamet. 2016.a. "SKA uurijad esitlesid uuringut 2001. aastal abiellunud paaride demograafiliste ja sotsiaalsete näitajate muutuste kohta 15 aasta jooksul | Läti statistika". http://ej.uz/SKA_petijums. Viimast korda vaadatud: 2017. aasta 25. augustil.
- . 2016b. *Naised ja mehed Lätis*. Riia: Statistika keskamet.
- Collier, Richard ja Sally Sheldon. 2008. *Fragmenting fatherhood: a socio-legal study*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.
- Dowd, Nancy E. 2000. *Redefining Fatherhood*. New York: NYU Press.
- Graham, John W. ja Andrea H. Beller. 2008. "Nonresident Fathers and Their Children: Child Support and Visitation From an Economic Perspective". No *Handbook of Father Involvement. Multidisciplinary Perspectives*, sast. Catherine S Tamis-LeMonda ja Natasha Cabrera, 431–453. Mahwah, NJ, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Jansone-Ratinika, Nora. 2013. "Isa pedagoogiline pädevus tänapäeva perekonnas. Promotsioonitöö doktorikraadi saamiseks pedagoogikas, sotsiaalpedagoogika allharus". Läti Ülikool.
- Kalmijn, Matthijs. 2015. "Father-Child Relations after Divorce in Four European Countries: Patterns and Determinants". *Comparative Population Studies* 40 (3) (septembrī): 251–276. doi:10.12765/CPoS-2015-10en.
- Kalow, Florence W. 2013. *Divorced Fathers and Their Families. Legal, Economic, and Emotional Dilemmas*. New York: Springer. doi:10.1007/978-1-4614-5535-6.
- Läti Orbudekohtute töötajate assotsiatsioon. s.a. "Assotsiatsiooni liikmed". <http://www.barintiesuasociacija.lv/par-asociaciju/biedri>. Viimati vaadatud: 2017. aasta 30. augustil.
- Mandell, Deena. 2002. *Deadbeat dads: subjectivity and social construction*. Toronto ; Buffalo ; London: University of Toronto Press.
- McKeown, Kieran, Harry Ferguson ja Dermot Rooney. 1998. "Fathers in the Law". No *Changing fathers? Fatherhood and family life in modern Ireland*. The Collins Press.
- Mendell, Deena. 2002. *"Deadbeat Dads": Subjectivity and Social Construction*. Toronto: University of Toronto Press.
- Nelson, Timothy J., Susan Clampet-Lundquist ja Kathryn Edin. 2008. "Sustaining Fragile Fatherhood. Father Involvement Among Low-Income, Noncustodial African-American Fathers in Philadelphia". No *Handbook of Father Involvement. Multidisciplinary Perspectives*, sast. Catherine S Tamis-LeMonda ja Natasha Cabrera, 525–553. Mahwah, NJ, London: Lawrence Erlbaum Associates.

- Pruett, Marsha Kline ja Kyle D Pruet. 1998. "Fathers, divorce, and their children." *Child and adolescent psychiatric clinics of North America* 7 (2) (aprīlī): 389–407, viii.
- Sedlenieks, Klāvs ja Kristīne Rolle. 2016. *Abistada ja toetada: Lāti isad pereelus*. Riia: Sihtasutus "Isad".
- Seward, Rudy Ray ja Leslie Stanley-Stevens. 2014. "Fathers, Fathering, and Fatherhood Across Cultures". No *Parenting Across Cultures Childrearing, Motherhood and Fatherhood in Non-Western Cultures*, sast. Helaine Selin, 459–474. Dorderecht: Springer. doi:10.1007/978-94-007-7503-9.
- Tamis-LeMonda, Catherine S. ja Natasha Cabrera, sast. 2008a. *Handbook of Father Involvement. Multidisciplinary Perspectives*. Mahwah, NJ, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- . 2008b. "Cross-Disciplinary Challenges seda the Study of Father Involvement". No *Handbook of Father Involvement. Multidisciplinary Perspectives*, sast. Catherine S Tamis-LeMonda ja Natasha Cabrera, 599–620. Mahwah, NJ, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Riikliku Laste õiguste kaitse inspeksioon. 2011. "Juhised orbudekohtutele kohtuasjade kuuluvuse küsimustes kohtuasjades kohtu nõude kohaselt". Riiklik Laste õiguste kaitse inspeksioon
- Veģis, Pēteris ja Dāvis Kļaviņš, koost. 2016. *Lāti 2011. aasta rahvaloenduse tulemused*. Riia: Statistika Keskamet.
- Williams, Margaret S, Frank C Thames, Melinda Adams, Beverley Baines, Lee Epstein, Marianne Githens, Sally Kenney ja Kevin Scott. 2008. "Women's Representation on High Courts in Advanced Industrialized Countries". *Politics & Gender* 4: 451–471. doi:10.1017/S1743923X08000366.
- Zalpētere, Iveta. 2014. *Halduskohtute praktika kohtuasjades orbudekohtute otsuste kohta*. Riia: Ülemkohtu Haldusajade departemangu Judikatuuri osakond.

Lisa nr 1. Kokkusaamisõiguste kohta käivate kohtuotsuste kodeerimisjuhend

1. Aastas on 365 päeva (52 nädalat). Neist:
  - a. Tööpäevi: 249;
  - b. Puhkepäevi: 104;
  - c. Pühade päevi: 12.
2. Juhul, kui kokkusaamine on määratud konkreetses kuus, seda vaadatakse, nagu 2017. aasta vastavat kuud. Näiteks, juulikuus on 21 tööpäeva ja 10 nädalalõpu päeva.
3. Juhul, kui kokkusaamine on määratud ajavahemikule, mis on üle ühe aasta piiride, see võetakse võimalust mööda lähem 2017. aastale. Näiteks juhul, kui on määratud erikord kooli õppeaastaks, alates septembrist kuni maikuuni, siis arvutuses võetakse aluseks 2016./2017. õppeaasta.
4. Sünni-/nimepäevad on tööpäevad ja neil päevil on kokkusaamine kuus tundi juhul, kui ei ole määratud teisiti.
5. Pühade päevad langevad alati tööpäevale (välja arvatud 1. Lihavõttepüha, mis kodeeritakse, nagu tavaline pühapäev (nädalalõpp, mitte pühade päev).
6. Kogu pühade päevade arv on 12. Teatud pühade päevade arv:
  - a. Jaanipäev: 2 päeva;
  - b. Lihavõttepühad: 2 päeva;
  - c. Jõulud: 3 päeva;
  - d. Uusaasta: 2 päeva;
  - e. 1. mai, 4. mai, 18. november – üks päev.
7. Juhul, kui kokkusaamine on määratud konkreetsetele kuupäevadele, mis ei ole pühade päevad, need loetakse tööpäevadeks.
8. Juhul, kui kokkusaamine on määratud konkreetsele nädalale, siis:
  - a. Kontrollitakse, kas konkreetsele nädalale ei lange pühade päev;
  - b. Loetakse, et prioriteetseina kokkusaamisteks kasutatakse pühade päevi ja nädalalõppe (sh, juhul, kui on ette nähtud, et ainult osa kokkusaamise aega on ööbimisega, need esmajoones langevad nädalalõppudele).
9. Juhul, kui kokkusaamine on määratud üldjoontes lapsevanema puhkuse ajaks, need on nädalad ilma pühade päevadeta (5 tööpäeva + 2 puhkepäeva).
10. Juhul, kui kokkusaamine on määratud perioodile ilma täpse ajavahemikuta, tundide arvutamisel päevade arv korrutatakse 24 tunniga. Näiteks, üks nädal loetakse viieks tööpäevaks ja kaheks puhkepäevaks ehk 168 tunniks.

11. Õppeaasta on alates jaanuari teisest nädalast kuni 31. maini, samuti ka alates 1. septembrist kuni detsembri eelviimase nädalani.
- a. **Õppeaasta** kokku on 35 nädalat ehk 8 kuud:
    - i. Arvestamata sügis-, talve- ja kevadist koolivaheaga: 170 tööpäeva, 70 nädalalõpu päeva, viis pühade puhkepäeva.
  - b. **Koolivaheag** on 17 nädalat ehk 4 kuud (78 tööpäeva, 34 nädalalõpu päeva ja seitse pühade puhkepäeva):
    - i. Kevadisel ja sügisel koolivaheaja nädalal: kummalgi viis tööpäeva ja kaks nädalalõpu päeva;
    - ii. Talvisel koolivaheajal kaks nädalat: viis tööpäeva, neli nädalalõpu päeva, viis pühade päeva;
    - iii. Suvisel koolivaheajal 13.14 nädalat: 63 tööpäeva, 26 nädalalõpu päeva ja kaks pühade päeva.
12. Üleminekuperiood käesoleva uuringu raames on selline, kus on konkreetselt määratletud, millises alalises ulatuses teostatakse kokkusaamist mingil kindlal hetkel (sealhulgas, pärast psühholoogi hinnangu saamist). Juhul, kui pärast üleminekuperioodi (isegi juhul, kui on vajalik psühholoogi hinnang) on kohtu poolt määratud konkreetne kokkusaamise aeg (mitte, et seda määrab psühholoog ja/või orbudekohus), andmete massiivi arvestatakse tunnid ja päevad pärast üleminekuperioodi lõppu.
13. Üleminekuperiood ei ole juhtum, mil kohtuotsuses on määratud erinev kokkusaamise kord, lapse kasvades. Kõigil sellistel juhtudel arvutatakse kokkusaamise õigus, alates viimasest teatud vanusest, samuti ka lahtris “Erinev kokkusaamine eri vanustes” osutada väärtus “1”.
14. Ekspertideks ei loeta isikuid, kes kohtumenetluses ei osale sisuliselt (tõlgid jmt.).

Lisa nr 2. Kokkusaamisõigusega seotud kohtuasjades tehtud kohtuotsuste lineaarses regressioonis kasutatud muutuvate suuruste üldine statistiline iseloomustus

Muutuja	Keskmine aritmeetiline	Standardhälve	Min	Max	Kirjeldus
Otsuse vastuvõtmise aasta	-	-	2012	2016	
Kohtu koosseis	-	-	0	3	0 - Naine; 1 - Mees; 2 - 2 naised & 1 mees; 3 - kolme naised
Hagi esitaja	.79	0.41	0	1	0 - Ema; 1 - Isa
Kokku tunde aastas	1122.60	842.49	0	3860	Kokku aastal 8760 stundas
Kas on ette nähtud ööbimine	0.68	0.47	0	1	0 - Ei; 1 - Jah
Kas on ette nähtud eriline kokkusaamine tööpuhkuse ajal	0.24	0.43	0	1	0 - Ei; 1 - Jah
Kas on ette nähtud eriline kokkusaamine koolivaheajal	0.33	0.47	0	1	0 - Ei; 1 - Jah
Kas on ette nähtud eriline kokkusaamine lapse/isa sünni-/nimepäeval	0.18	0.38	0	1	0 - Ei; 1 - Jah
Vastuhagi kokkusaamisõiguse kohta	0.16	0.37	0	1	0 - Ei; 1 - Jah
Laste arv ja sugu	-	-	0	3	0 - Tütar; 1 - Poeg; 2 - Mitu; 3 - ei ole teada

(N=177)

Lisa nr 3. Lineaarsete regressioonide tulemused kohtute poolt isadele mõistetud kokkusaamise tundide arvu kohta

	(1) Kokku tunde aastas	(2) Kokku tunde aastas	(3) Kokku tunde aastas
Kohtu koosseis (viide: Naine)			
Mees	141.1 (183.6)	-66.50 (117.7)	-50.55 (116.8)
2 naist& 1 mees	-96.48 (185.2)	101.5 (135.4)	100.7 (136.8)
Kolm naist	21.25 (204.7)	116.1 (139.9)	137.3 (145.6)
Hagi esitaja (viide: Ema)			
		-44.87 (104.5)	-101.5 (123.4)
On esitatud vastuhagi kokkusaamise nääramiseks			
		-196.9* (109.5)	-467.6** (227.5)
Hagi esitaja: Isa * On esitatud vastuhagi			
			329.3 (258.4)
Kohtuotsuse vastuvõtmise aasta (viide: 2016)			
2012		306.6* (183.3)	296.6 (184.6)
2013		158.0 (124.0)	176.9 (123.3)
2014		211.5 (156.4)	219.4 (158.4)
2015		216.3* (129.1)	212.2 (129.6)
Kohtute ringkonnas (viide: Riia)			
Kurzeme		15.93 (139.8)	2.393 (143.2)
Zemgale		129.8 (151.9)	131.7 (150.3)
Vidzeme		-38.27 (116.6)	-47.89 (117.6)
Latgale		-149.9 (115.1)	-146.7 (112.0)
Laste arv ja sug (viide: Tütar)			
Poeg		-86.74 (109.3)	-104.4 (106.8)
Mitu last		141.6 (197.9)	158.3 (196.4)
Pole teada		-33.70 (121.3)	-48.47 (123.3)
Ette nähtud ööbimine			
		766.3*** (130.1)	778.3*** (130.9)
Tööpuhkuse ajal			
		322.3** (131.2)	323.6** (132.5)
koolivaheajal			
		683.3*** (127.5)	689.1*** (128.0)
Lapse/Vanema sünni-/nimepäeval			
		113.5 (93.78)	119.6 (95.04)
Konstant	1,113*** (80.95)	209.9 (143.2)	248.2* (148.4)
Vaatluste arv	177	177	177

Lisa nr 4. Uuringu (osaliselt struktureeritud intervjuude) osalised

Vanema nimi ⁱ (vanus)	Laste arv	Lapse/-ste alaline elukoht	Partnersuhete staatus
Kristaps (39)	3	ema juures	Lahutatud laste emast (registreerimata abielust), ei ole uut partnersuhet
Jāzeps (36)	1	ämma/ema juures	Ei ela koos lapse emaga (ametlikult abielu ei ole lahutatud), ei ole uut partnersuhet
Gaidis (35)	1	ema juures	Lahutatud (registreeritud abielu), on uus partnersuhe
Olafs (41)	1	ema juures	Ei olnud ei registreeritud ega ka registreerimata kooselu (abielu) lapse emaga, on uus partnersuhe
Valdis (58)	5	ema juures	Lahutatud (registreeritud abielu), on uus partnersuhe
Mārcis (37)	1	ema juures	Lahutatud laste emast (registreerimata abielust), on uus partnersuhe
Mareks (37)	2	ema juures	Ei ela koos lapse emaga (ametlikult abielu ei ole lahutatud), on uus partnersuhe
Guntis (35)	1	ema juures	Lahutatud (registreeritud abielu), on uus partnersuhe
Edijs (34)	2	isa juures	Lahutatud (registreeritud abielu), on uus partnersuhe
Pēteris (41)	3	Ema juures	Lahutatud (registreeritud abielu), on uus partnersuhe
Anna (41)	1	ema juures	Lahutatud (registreeritud abielu), on uus partnersuhe
Elīza (38)	3	ema juures	Toimub kohtumenetlus abielu lahutamiseks, ei ole uut partnersuhet

(Nais-)jurist – on spetsialiseerunud perekonnaasjadele, korrapäraselt esindab vanemate huve kohtumenetlustel, on olnud kohtuniku abi

(Nais-)psühholoog, – kliiniline psühholoog, psühhoterapeut (kogemus üle 15 aasta), on olnud mediaator abielulahutuste menetlustel

ⁱ Kaitsmaks uuringust osavõtjate eraelu, nende nimed on muudetud.